

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za hungarologiju, turkologiju i judaistiku
Katedra za turkologiju

Diplomski rad

BOJE KAO SASTAVNICA TURSKIH POSLOVICA I FRAZEMA

Studentica:

Ana Glasnović

Mentorica:

dr. sc. Barbara Kerovec

Zagreb, rujan 2017.

IZJAVA O AUTORSTVU

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad *Boje kao sastavnica turskih poslovice i frazema* izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice dr. sc. Barbare Kerovec. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

(Vlastoručni potpis studenta)

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POSLOVICE I PAREMIOLOGIJA	3
2.1. Struktura poslovice	5
2.2. Podrijetlo poslovica	8
2.2.1. Pregled turskih izvora poslovica	9
3. FRAZEMI I FRAZELOGIJA	10
3.1. Frazeologija kao samostalna lingvistička disciplina	10
3.2. Frazemi i njihova osnovna obilježja	10
3.3. Struktura frazema	12
3.4. Kategorijalno značenje frazema	14
3.5. Podrijetlo frazema	15
4. BOJE KAO SASTAVNICA POSLOVICA I FRAZEMA	16
5. ANALIZA BOJA KAO SASTAVNICA POSLOVICA I FRAZEMA U TURSKOM JEZIKU	17
5.1. Simboličko značenje crne boje	17
5.1.1. Crna boja kao sastavnica turskih poslovica i frazema	18
5.2. Simboličko značenje bijele boje	21
5.2.1. Bijela boja kao sastavnica turskih poslovica i frazema	22
5.3. Crna i bijela boja kao sastavnice turskih poslovica i frazema	25
5.4. Siva boja kao sastavnica turskih poslovica i frazema	26
5.5. Simboličko značenje crvene boje	27
5.5.1. Crvena boja kao sastavnica turskih poslovica i frazema	29
5.6. Žuta boja kao sastavnica turskih poslovica i frazema	30
5.7. Zelena boja kao sastavnica turskih poslovica i frazema	32
5.8. Plava boja kao sastavnica turskih poslovica i frazema	34
5.9. Ružičasta boja kao sastavnica turskih poslovica i frazema	35
6. ZAKLJUČAK	37
BIBLIOGRAFIJA	38
SAŽETAK	41

1. UVOD

Još od prapovijesti boje su dio naše svakodnevice budući da pomoću njih možemo izraziti naše raspoloženje, povezuju se s tradicionalnim, kulturnim, religijskim i magičnim motivima, a također su se koristile i u medicinske svrhe. Ponekad je moguće samo bojom, bez ijedne izgovorene riječi, pokazati emociju, izraziti svoj stav ili mišljenje ili opisati neki događaj. Dakle, možemo zaključiti da boje imaju simboličku vrijednost.

Cilj ovog diplomskog rada je istražiti što točno, tj. koje pojave i predmete, simboliziraju boje kao sastavnica turskih poslovice i frazema, ustanoviti njihovo značenje, te utvrditi sličnosti i razlike između turskih poslovice i frazema i njima značenjski bliskih hrvatskih poslovice i frazema.

Prema Hrnjak, boja se u fizikalnom smislu definira kao „svjetlosni val određene frekvencije, a spektralna obojenost svijeta ovisi o našem fiziološkom aparatu koji je specijaliziran za registriranje svjetlosnih valova određenih valnih duljina“¹. Isaac Newton je u 17. stoljeću istraživao pojavu prelamanja svjetlosti, te je, koristeći se trostranom prizmom, dokazao da se bijela svjetlost može razložiti u spektar različitih boja. U tom se kontekstu o bojama govori u fiziološkom smislu. Međutim, nas zanima kulturološki aspekt budući da su upravo ljudi, potaknuti raznim fenomenima i događajima, bojama dodijelili kulturološka značenja. Primjerice, antički filozofi poput Empedokla i Aristotela su uz pomoć boja odredili četiri osnovna Zemljina elementa. Tako je, prema Empedoklu, crna označavala zrak, bijela vodu, žuta zemlju, a crvena vatru. Također, u islamskoj tradiciji bijela boja označava svjetlost i blistavost, u kršćanskoj umjetnosti simbolizira vjeru, dok je u afričkim religijama simbol smrti. Nadalje, crna je boja u islamu i kršćanstvu simbol napuštanja prolaznog zemaljskog života i traženja utjehe u vjeri. Drugim riječima, perspektive i interpretacije značenja boja variraju, te svaka boja u raznim razdobljima i različitim kulturama može imati drugačije značenje².

Univerzalnost boja, koja je ujedno i osnovna karakteristika simbolizma boja, smatra se kulturološkim fenomenom koji varira od razdoblja do razdoblja, kulture, civilizacija, te koji se može opisati kroz različite aspekte. Chevalier i Gheerbrant naglašavaju da „boje u svako

¹ Anita Hrnjak, „Sekundarne boje u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji,“ *Kartina mira v slavjanskih i romano-germanskih jazykah* (2010), 82-86.

² Nazmiye Topçu, „Fransızca ve Türkçe renk isimleri içeren deyimlerin karşılaştırmalı incelenmesi,“ *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20 (2002), 131-132.

vrijeme i na svakom mjestu ostaju uporišta simboličnih misli³. Boje simboliziraju prostor i vrijeme, a oprečne boje, odnosno crna i bijela boja, u mnogim kulturama označavaju dualizam ili sukob sila, pri čemu je crna uvijek simbol negativnosti, a bijela pozitivnosti⁴.

S lingvističkog stajališta, prema kapitalnom radu *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution* Berlina i Kaya⁵ iz 1969. godine, jezici svijeta uglavnom broje najviše 11 osnovnih naziva za boje: bijela, crna, crvena, zelena, žuta, plava, smeđa, narančasta, ružičasta, ljubičasta i siva. Berlin i Kay ustanovili su kriterije prema kojima je neki naziv osnovni naziv za boju: osnovni naziv mora biti samo jedna riječ, značenje naziva ne smije biti sadržano u značenju nekog drugog naziva, naziv ne smije biti ograničen na mali broj polja koje pokriva, naziv mora biti jednostavan i općenito poznat. Prema njihovoj teoriji postoji redoslijed prema kojemu se u jezicima javljaju osnovni termini za boju. Najprije se usvajaju nazivi za crnu i bijelu, slijedi crvena, zatim zelena ili žuta, te ostali nazivi sve do teoretskog maksimuma od 11 osnovnih naziva⁶.

Valja napomenuti da je kriterij odabira boja u ovom diplomskom radu bio broj poslovice i frazema s određenom bojom kao sastavnicom, a analizom je utvrđeno da su upravo temeljne boje najzastupljenije u gradbi turskih poslovice i frazema. Stoga su za analizu odabrane sljedeće boje: bijela, crna, siva, crvena, zelena, žuta, plava i ružičasta. Također, u radu nisu uvrštene sve turske poslovice i frazemi s određenom bojom kao sastavnicom budući da cilj rada nije navesti sve primjere i situacije u kojima se javljaju, već prikazati raznolikost značenja kojeg nose boje u različitim poslovicama i frazemima.

Prije same analize, u razradi rada u teorijskom dijelu najprije će se definirati i objasniti pojam poslovice s naglaskom na njihova obilježja, strukturu i podrijetlo, nakon čega slijedi pregled turskih izvora poslovice. Zatim ćemo se pobliže upoznati s frazeologijom i frazemima, njihovim osnovnim obilježjima, strukturom, kategorijalnim značenjima i podrijetlom. Također ćemo opisati i objasniti značaj i važnost boje kao komponente poslovice i frazema. Nakon toga slijedi analiza boja kao sastavnica turskih poslovice i frazema u kojoj ćemo najprije navoditi simbolička značenja određenih boja i njihovu etimologiju kako bi lakše razumjeli motivaciju njihove upotrebe u poslovicama i frazemima. Naposljetku ćemo

³ Jean Chevalier i Alain Gheerbrant, *Rječnik simbola. Mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi.* (Zagreb: Kulturno-informativni centar/Jesenski i Turk, 2007), 87.

⁴ Chevalier i Gheerbrant, *Rječnik simbola*, 87.

⁵ Emre Özgen i Ian R. L. Davies, „Turkish color terms: tests of Berlin and Kay's theory of color universals and linguistic relativity,“ *Linguistics* 36 (1998), 920.

⁶ Özgen i Davies, „Turkish color terms,“ 919.-921.

navesti turske poslovice i frazeme s bojom kao sastavnicom grupirane prema značenju i njima značenjski bliske hrvatske poslovice i frazeme.

2. POSLOVICE I PAREMIOLOGIJA

Poslovice su, uz druge oblike usmenoknjiževnog sustava poput izreka, zagonetki, bajki, basni, legendi i mitova, najstariji i najvjerniji odraz ljudske kulture. Upravo se kroz poslovice na sažet i jezgrovit način izražavaju ustaljene ideje i uvjerenja o povijesti, geografiji, religiji, prirodi, društvu i drugim aspektima života. Također, karakterizira ih mudrost, ali i snažna društveno-kulturološka obilježnost. Pri prevođenju je nužno uzeti u obzir faktor kulturoloških različitosti, dobro upoznati te različitosti, te na temelju toga otkriti značenje poslovice i na kraju pronaći odgovarajući prijevod. Uzevši u obzir široku rasprostranjenost i sveprisutnost poslovice u svakodnevnom životu, mnogi su teoretičari književnosti i jezikoslovci tijekom godina iznjedrili velik broj definicija termina *poslovica*, od kojih ćemo neke navesti u nastavku. No, najprije valja navesti definicijske elemente prema Aniću⁷ i Mikulić⁸ prema kojima je poslovica: a) sažeta, gramatički dovršena izreka (sintaktička odrednica); b) izraz životnog iskustva ili mudrosti (filozofska odrednica); c) rečenica u obliku tvrdnje ili savjeta (logičko-pragmatična odrednica); d) prenošena usmenom predajom (književna odrednica); e) iskazivanje tradicionalnosti (etnološka odrednica); f) rečenica stalnog oblika (gramatička odrednica).

Prema Klaiću⁹ paremija (grč. *paroimía* = poslovica) je najkraći, najjednostavniji oblik, zaključak ili mišljenje nastalo kao posljedica nekog značajnog iskustva, koje se očituje specifičnim oblikovnim zakonitostima, specifičnom estetikom i izvedbom. Kekez¹⁰ definira poslovicu kao „samosvojan usmenoknjiževni oblik, sa zasebnim oblikovnim zakonitostima, zasebnom estetikom i izvedbom“. Ističe da su poslovice stare jednako koliko i čovjek i njegova misao, a kao posebnost karakterističnu za navedeni oblik navodi njenu prisutnost u određenoj kulturi. Kekez također naglašava da je poslovica jedan od najkraćih i najjednostavnijih oblika u usmenoknjiževnom sustavu, ali da je, unatoč tome, u estetskom pogledu ravna ostalim oblicima. Autor definira usmenoknjiževni sustav kao „najstariji i najdugotrajniji oblik umjetničkog stvaranja jezičnim medijem“, a kao njegove dijelove, odnosno oblike, navodi poslovice, lirske pjesme, epske pjesme, pripovijetke, zagonetke,

⁷ Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika* (Zagreb: Novi liber, 1991), 505.

⁸ Gordana Mikulić, „On Understanding Proverbs,“ *Studia Ethnologica*, 3 (1991), 145,146.

⁹ Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi* (Zagreb: Zora, 1962), 1092.

¹⁰ Josip Kekez, *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (Zagreb: Matica hrvatska, 1996), 13.

dramu i retoriku¹¹. Navodi da je, zbog svoje široke primjene u književnom i govornom jeziku, upravo poslovica najbrojniji usmenoknjiževni oblik, te da je broj poslovice približno jednak ostvarajima unutar svih ostalih usmenoknjiževnih oblika¹². Nadalje, Bošković-Stulli¹³ svrstava poslovicu u modele formulativnih izraza poput stalnih epiteta, izreka i uzrečica koje definira kao jezične obrasce koji se prenose tradicijom i koji su usađeni u kolektivnu svijest određene jezične zajednice. Vrlo preciznu i detaljnu definiciju donose Mikić i Škarić prema kojima su poslovice „minijatura djela, odnosno, misli koje su izražene na jednostavan i slikovit način“¹⁴. Primjećuju da njihov oblik slični obliku kakve formule, te da je za razumijevanje njihova značenja iznimno važan kontekst. Također navode karakteristike poslovice: čestotnost upotrebe, specifična sintaktička struktura, metaforičnost, sažetost, dobar izbor riječi, prisutnost u drugim jezicima, prisustvo apstraktnih pojmova i sl.¹⁵

Nadalje, tijekom proteklih stoljeća jezikoslovci se nisu uspjeli usuglasiti niti oko samog naziva pojma *poslovica*. Naime, u 17. i 18. stoljeću bosanski franjevci za poslovicu upotrebljavaju termin *priričje*, dok se u narodu također koriste termini *pririječ*, *pririč*, *pririječak* i sl¹⁶. Kekez objašnjava kako je zapravo riječ o doslovnim prijevodima latinskog termina za poslovicu – *proverbium* kojim su se služili hrvatski pisci¹⁷. Mikić i Škarić dodaju da su se ponekad koristili i nazivi poput *dicteria*, *sentencija* ili *gnoma*, čije se značenje zapravo razlikuje od značenja današnjeg naziva *poslovica* koji se na našim prostorima ustalio u 19. stoljeću. Termin *poslovica* dospio je u hrvatski jezik iz ruskog jezika preko pisma, a u samoj osnovi leksema stoji *slovo*, što također znači *riječ*. Također, ako analiziramo etimologiju riječi *poslovica* u ostalim svjetskim jezicima, doći ćemo do zaključka kako svaka tvorevina sadrži leksem *riječ*¹⁸. U engleskom se radi o terminu *proverb* latinskog porijekla, u njemačkom *Sprichwort*, dok se u turskom jeziku koristi termin *atasöz*.¹⁹

Nadalje, radi velikog zanimanja za poslovice u svjetskoj znanosti o književnosti, te zbog njihove iznimne važnosti za kulturu, razvilo se zasebno područje istraživanja, odnosno posebna disciplina. Riječ je o *paremiologiji*, znanstvenoj disciplini koja tumači i proučava

¹¹ Josip Kekez, *Poslovice i njima srodni oblici* (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 1984), 7-8.

¹² Kekez, *Poslovice i njima srodni oblici*, 7

¹³ Maja Bošković-Stulli, “Poslovice u zagrebačkom Vjesniku,” *Usmena književnost nekad i danas* (1983), 252.

¹⁴ Pavao Mikić i Danica Škarić, *Kontrastivni rječnik poslovice* (Zagreb: Školska knjiga, 1992), 8.

¹⁵ Mikić i Škarić, *Kontrastivni rječnik poslovice*, 8.

¹⁶ Kekez, *Poslovice i njima srodni oblici*, 8-10.

¹⁷ Ibid, 10.

¹⁸ Mikić i Škarić, *Kontrastivni rječnik poslovice*, 9.

¹⁹ Kekez, *Poslovice i njima srodni oblici*, 9.

Mikić i Škarić, *Kontrastivni rječnik poslovice*, 8.

poslovice. Naravno, etimologija ukazuje na to da je termin skovan na temelju grčke riječi za poslovice – *paroimía*, a također postoje termini poput *paremiolog* (znanstvenik koji se bavi poslovicama) i *paremiograf* (izdavač ili pisac poslovice).

2.1. Struktura poslovice

Prema Mikić i Škarić²⁰ poslovičnu je rečenicu u svrhu lakšeg razumijevanja poželjno promatrati kao specifičan znak koji posjeduje plan izraza i plan sadržaja. Tako razlikujemo *površinsku* i *unutarnju (duboku)* strukturu poslovične rečenice.

Površinska struktura poslovične rečenice podrazumijeva stabilnost forme, konciznost, prikladan izbor riječi, te agramatizam koji može dovesti do sloma sintakse. Također, autori zaključuju kako su poslovice primjer ekonomičnosti u jeziku na izražajnom planu.

Ako promotrimo **sintaktičku strukturu** poslovice, možemo primijetiti da su one uglavnom sintaktički potpune, odnosno cjelovite rečenice. Primjer „prave“ poslovice u hrvatskom jeziku bi bio *Svatko je svoje sreće kovač*, a u turskom *Dost kara günde belli olur* (dosl. „Prijatelj se poznaje u crnim danima“) kojoj je značenjski bliska hrvatska poslovice *Pravi prijatelj se u nevolji poznaje*. Međutim, ponekad je moguće izostavljanje pojedinih dijelova na način da su poslovice formulirane kao nepotpune rečenice, npr. *Oteto, prokleta* ili turska poslovice *Az veren candan, çok veren maldan* (dosl. „onaj koji daje malo, daje iz duše, a onaj koji daje mnogo, daje od bogatstva“) u značenju 'bitno je ono što dolazi od srca, iz duše'. Poslovice se najčešće pojavljuju u obliku jednostavne rečenice, dok prema sadržaju mogu biti izrečene mjesnim, vremenskim i ostalim vrstama rečenica. Kad je riječ o sintaktičko-semantičkom aspektu poslovične rečenice su u pravilu izjavne, ali moguće je i da se jave u upitnom obliku (tzv. poslovice pitalice). Primjer za hrvatski jezik je poslovice *Što čine djeca? Što vide od oca.*, a za turski *Tok ne bilir aç halinden?* koja značenjski odgovara hrvatskoj poslovice *Sit gladnom ne vjeruje*, a doslovno se prevodi kao „Što sit zna kako je gladnome?“.

Nadalje, kada se govori o **kategoriji vremena**, podrazumijevamo tri osnovne gramatičke oznake: sadašnjost, prošlost i budućnost. Analiza višejezičnog korpusa koju su proveli Mikić i Škarić²¹ ukazuje na činjenicu da se u poslovicama najviše koristi gnomski ili

²⁰ Mikić i Škarić, *Kontrastivni rječnik poslovice*, 10.

²¹ Ibid, 10.

poslovični prezent koji označava relativnu sadašnjost. Primjere možemo naći kako u hrvatskom: *Glad i vuka iz šume istjera*, tako i u turskom jeziku: *Damlaya damlaya göl olur* (dosl. „Kap po kap, jezero“; *Zrno do zrna pogača, kamen do kamena palača*). Općenito su poslovične rečenice najčešće formulirane u sadašnjem i prošlom vremenu, što bi se moglo objasniti činjenicom da su nadahnute iskustvom, odnosno, prošlim događajima.²²

Također, **kategorija načina** je još jedna važna komponenta strukture poslovičnih rečenica. Poslovice se uglavnom javljaju u indikativu budući da taj način podrazumijeva neutralan stav govornika prema onome što se govori. Međutim, u slučajevima kada poslovica ima edukativnu, didaktičku ulogu česta je i upotreba imperativa. Primjer za hrvatski jezik bila bi poslovica: *Radi pa se ne boji gladi!* a za turski *Ev alma komşu al* (u smislu da ni najljepša kuća ne vrijedi ako su odnosi sa susjedima zategnuti). U doslovnom prijevodu navedena poslovica bi glasila: *Ne uzimaj kuću, uzmi susjeda*. Za razliku od indikativa i imperativa, kondicional se ne koristi tako često, osim kada se želi izraziti kakva mogućnost.

Nadalje, analizom **leksičke strukture** poslovičnih rečenica Mikić i Škarić došli su do zaključka da se u njima vrlo često koriste apstraktni pojmovi budući da su oni prikladniji za izražavanje univerzalno prihvatljivih misli. Također, najučestalija vrsta riječi su imenice, a zatim glagoli i pridjevi, dok su ostale vrste znatno manje zastupljene. U poslovicama je prisutan i značajan broj arhaizama, kao i riječi iz raznih dijalekata nekog jezika, odnosno lokalni govor zbog čega jedna poslovica može imati više varijanti, ovisno o lokalitetu u kojem se upotrebljava. Utjecaj povijesti i geografije također se reflektirao na poslovice o čemu svjedoče brojne posuđenice, pa tako u hrvatskom jeziku bilježimo turcizme, germanizme, talijanizme i sl., npr: *Mučno je u starom selu novi **adet** uvesti* (turcizam).²³

Također je važno spomenuti **stilske karakteristike** koje se sastoje od niza postupaka koji omogućuju lakšu pamtljivost i veću izražajnost poslovice. Tako su asonanca i aliteracija (ponavljanje istih ili sličnih vokala ili konsonanata) stilske figure koje najčešće susrećemo u poslovicama. Primjer za hrvatski je *Vrana vrani oči ne vadi*, a za turski jezik *Az olsun, öz olsun* (u smislu da je važna učinkovitost, a ne trajanje nekog posla) Doslovni prijevod glasio bi *neka bude malo, ali neka bude ispravno*. Rima i rimotvorni i melodijski elementi važno su obilježje poslovice, a obično se rimuju posljednji slogovi dviju ili više sintaktičkih cjelina:

²² Mikić i Škarić, *Kontrastivni rječnik poslovice*, 10-11.

Vecihe Hatiboğlu, „Atasözleri ve Deyimler.“ *Türk Dili* 152 (1964). 468.

²³ Mikić i Škarić, *Kontrastivni rječnik poslovice*, 11-12.

Tko se tuži, sam se ruži (hrvatski), *Erken kalkan işine, geç kalkan düşüne* (turski – u smislu *Tko rano rani, dvije sreće grabi*). Navedenu poslovicu doslovno bi mogli prevesti kao *Onaj koji rano ustaje će na posao, a onaj koji kasno ustaje u propast*.²⁴

Unutrašnja (duboka) struktura poslovične rečenice ogleda se u utvrđivanju stupnja istovjetnosti značenja poslovice. Tako prema značenju razlikujemo dvije vrste poslovice²⁵:

- a) Poslovice koje imaju **doslovno** značenje (poslovice čije značenje možemo dokučiti bez ikakvih poteškoća: *Sit gladnom ne vjeruje* (hrvatski), *Bugünkü işini yarına bırakma* (turski – dosl. „današnji posao ne ostavljaj za sutra“; *Şto možeş danas, ne ostavljaj za sutra*).
- b) Poslovice koje imaju **preneseno** značenje (poslovice koje na slikovit način prikazuju neku pojavu ili iskustvo i za koje je nužno poznavanje konteksta i kulture: *Tko drugome jamu kopa, sam u nju pada* (hrvatski), *Balık baştan kokar* (turski – za koju postoji hrvatski ekvivalent *riba smrdi od glave*, što je ujedno i doslovni prijevod).

Nadalje, stilski figura koju najčešće susrećemo u poslovicama prenesenog značenja je metafora koja omogućuje prijenos svojstava jednog predmeta ili pojave na drugi predmet po sličnosti ili opreci: *Glad je vrag. Krv nije voda* (hrvatski), *Vakit nakittir* (turski – a hrvatski ekvivalent koji u potpunosti odgovara turskoj verziji bio bi *Vrijeme je novac*). Osim metafore, u svrhu izražavanja prenesenog značenja česte su još i figure poput alegorije, antiteze i ironije. Ironija i humor čest su element poslovice, posebice kada je njihova nakana izraziti nešto nerearno i pretjerano: *Zec u šumi, a on ražanj gradi* (hrvatski), *Körle yatan şaşu kalkar* (turski – *tko s djecom liježe, budi se popišan*)²⁶. Doslovni prijevod turske poslovice glasi: *Tko sa slijepcem liježe, ustaje razrok*.

Upotreba personifikacije daje određenu dozu slikovitosti i upečatljivosti poslovice: *Magarac muči, a nikoga ne uči* (hrvatski), *Ak koyunun kara kuzusu da olur* (turski – dosl. „bijela ovca može imati i crno janje“; odgovara hrvatskom frazemu *biti crna ovca u obitelji*). Tako se karakteristike nekih životinja, koje su karakteristične za jednu kulturu, često koriste za izražavanje prenesenog značenja poslovičnih misli. Primjerice, magarac je simbol gluposti i tvrdoglavosti, mačka je simbol lukavosti i prevrtljivosti, a konj snage i izdržljivosti: *U ženu i*

²⁴ Mikić i Škarić, *Kontrastivni rječnik poslovice*, 12-13.

Bedri Sarıca, „Atasözlerinde Ses Eşlikleri,“ *Dil Bilimleri Kültür ve Edebiyat*, Padam Yayınları, Ankara, 2016, 13.

²⁵ Ömer Asım Aksoy, „Atasözleri, Deyimler,“ *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 217 (1988), 136.

²⁶ Mikić i Škarić, *Kontrastivni rječnik poslovice*, 14.

Aksoy, „Atasözleri, Deyimler,“ 144.

u mačku ne imaj vjere (hrvatski), *Kedi olalı bir fare tuttu* (turski – označava postizanje uspjeha u poslu, životu nakon dugo vremena)²⁷. Turska poslovice bi se doslovno mogla prevesti kao *Otkad je mačka, uhvatila je miša*.

2.2. Podrijetlo poslovice

Utvrđivanje podrijetla poslovice kompleksan je i dugotrajan proces koji podrazumijeva istraživanje povijesnih, lingvističkih, kulturnih i drugih razlika za svaku poslovicu pojedinačno. Paremiolozi tvrde da bi za kategoriju poslovice bilo primjerenije reći da su svojstvene nekom određenom jeziku budući da još uvijek ne postoje relevantna istraživanja koja bi utvrdila njihovu provenijenciju, odnosno postojanje iste poslovice i u drugim jezicima.

Kada govorimo o podrijetlu općeprihvaćenih i ustaljenih poslovice u kojima je zabilježena veća ili manja razina leksičko-semantičke sličnosti u različitim jezicima, možemo tvrditi da potječu uglavnom iz antičkog doba i srednjeg vijeka, te da su najbrojnije poslovice biblijskog podrijetla, posebice iz Starog zavjeta. Primjer internacionalno prihvaćene poslovice bio bi iz Evanđelja po Mateju: *Ne bacajte biserje pred svinje, da se pošto ga pogaze, ne okrenu te vas rastrgaju*. (Matej, 7,6). Engleski ekvivalent navedene poslovice bio bi *Neither cast pearls before swine*, a njemački *Man soll die Perlen nicht die Saune werfen*. Drugi relevantan izvor poslovice je Kur'an što ukazuje na činjenicu da su poslovice odigrale važnu ulogu u prenošenju religije i religijskih misli.²⁸

Pretpostavlja se da su mnoge poslovice nastale prije pisanih izvora u kojima su zabilježene. Naime, gotovo sve fraze, izreke i poslovice potječu od nekog događaja, situacije, te su se kao takve tijekom stoljeća prenosile usmenom predajom da bi kasnije s napretkom civilizacija bile evidentirane u pisane izvore. Dugo je bilo uvriježeno mišljenje da su potekle od učenih ljudi, međutim, ispravnije bi bilo reći da su plod nadarenih pojedinaca, pripadnika svih slojeva. Mikić i Škarić navode da iz povijesti narodnih poslovice možemo zaključiti kako je tijekom različitih razdoblja postojao veliki interes za njihovim bilježenjem i očuvanjem. Tako su se prve poslovične zbirke pojavile već u sumerskoj kulturi. Također, posebno mjesto zauzimale su u kineskoj kulturi, te na ostatku Istoka. Poslovični izraz bio je popularan i kod

²⁷ Mikić i Škarić, *Kontrastivni rječnik poslovice*, 14.

²⁸ Ibid, 15-16.

pisaca antičke Grčke čiju su tradiciju preuzeli rimski pisci, a radi prestižne uloge grčkog i latinskog jezika, mnoge su poslovice zaživjele i u drugim kulturama²⁹.

2.2.1. Pregled turskih izvora poslovica

Izniman doprinos u prikupljanju paremiološke građe turskog jezika dali su Aydın Oy, Aydın Su, te posebice Ömer Asım Aksoy. Prve primjere poslovične građe Turaka nalazimo u orhonskim natpisima (7./8. st.), rječniku turkijskih jezika Mahmuda Kaşgarlija „Divan-ü Lugati't Türk“ iz 11. stoljeća, te u nacionalnom turskom epu „Knjiga o Dede Korkutu“. Današnji termin za poslovicu u turskom jeziku je *atasöz*, dok su se ranije koristili i termini poput *sav* (riječ, vijest), *mesel/darbi mesel* (arap. poslovica)³⁰. Nadalje, poslovice su činile važan dio u takozvanim „Pend-namama“, knjigama koje su sadržavale savjete, a koje su bile dio divanske književnosti. Također, u narednim stoljećima su pjesnici poput Necatija, Nabija, Sabita i Molle uvrštavali poslovice u svoja djela kako bi naglasili njihovu izražajnost i snagu. Zanimljivo je djelo narodnog pisca Şerifija „Atasözleri Destanı“ koje datira iz 17. stoljeća.

Vrijedne kompilacije rukopisa iz 15. stoljeća čuvaju se u Nacionalnoj knjižnici Fatih u Istanbulu i u Nacionalnoj biblioteci u Francuskoj, a pažnju privlači sličnost koja postoji između poslovica iz dvaju rukopisa navedenih kompilacija i uvodnog dijela u „Knjizi o Dede Korkutu“³¹. Nadalje, prve zbirke turske poslovične građe nakon razdoblja Tanzimata su „Durub-ı Emsal-ı Osmaniye“ Ibrahima Şinasija, „Muntehabatı durub-ı emsal,, Ahmeta Vefik Paše i „Türki durub-ı emsal“ Ahmeta Mithat Efendije³².

Ako uzmemo u obzir malo recentnije radove, vrijedne paremiološke zbirke 20.stoljeća su: „En Eski Türk Savları“ autora Ferita Birteka (1945.), „Tarih Boyunca Türk Atasözleri“ Aydın Oya (1972.), te „Açıklamalı Atasözleri“ od Aydın Sua (1989.). U turskoj paremiologiji posebno mjesto zauzima djelo Ömera Asıma Aksoya iz 1993. godine naziva „Atasözleri ve Deyimler“. Naime, u tom se djelu po prvi puta pristupa poslovičnoj građi sa znanstvenog gledišta, objašnjen je sam pojam poslovice, njihova struktura i karakteristike, te po čemu se razlikuju od frazema³³.

²⁹ Mikić i Škarić, *Kontrastivni rječnik poslovica*, 16.

³⁰ Aksoy, „Atasözleri, Deyimler,“ 131.

³¹ <http://atasozleri.cokbilgi.com/atasozlerinin-tarihi/>

³² Ibid.

³³ Ibid.

3. FRAZEMI I FRAZELOGIJA

3.1. Frazeologija kao samostalna lingvistička disciplina

Frazeologija (grč. *phrasis* = izraz + *logos* = riječ, govor) je u prvom redu lingvistička, ali i kulturološki mnogoslojna disciplina budući da frazemi mogu varirati od kulture do kulture. Radi se o vrlo mladoj grani lingvistike koja se iz leksikologije počela izdvajati sredinom 20. stoljeća. Prijelomni događaj zbio se 1947. godine kada je objavljen pionirski rad ruskog jezikoslovca Viktora Vladimiroviča Vinogradova pod nazivom *Osnovni tipovi frazeoloških jedinica u ruskom jeziku*. Iako je njen razvoj započeo na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza, ova disciplina je vrlo brzo zaživjela i u ostalim slavenskim zemljama³⁴.

Sam termin frazeologija ima dvojako značenje. Prvo se odnosi na „sveukupnost frazeoloških sredstava“ raspoređenih prema različitim kriterijima.³⁵ Primjerice, prema elementima određenog semantičnog polja (zoonimna frazeologija, somatska frazeologija); prema podrijetlu i raširenost upotrebe (internacionalna ili nacionalna frazeologija); prema vremenskoj raslojenosti (arhaična frazeologija); prema područnoj raslojenosti (dijalektalna i regionalna frazeologija), itd. Drugo značenje obuhvaća lingvističku disciplinu koja proučava frazeološka svojstva jezika³⁶.

3.2. Frazemi i njihova osnovna obilježja

Osnovna frazeološka jedinica naziva se *frazem*. Međutim, taj naziv ušao je u upotrebu devedesetih godina 20. stoljeća budući da se dotad po uzoru na rusku tradiciju u hrvatskoj frazeologiji koristio termin *frazeologizam*.³⁷ Menac smatra da je termin *frazeologizam* bio popularan jer korespondira terminima *frazeologija*, *frazeolog*, *frazeološki*, a *frazem* jer slijedi oblik drugih lingvističkih osnovnih jedinica poput *fonema*, *morfema*, *leksema*. Također su se koristili i drugi nazivi poput: *okamenjeni izraz*, *okamenjeni sklop*, *idiom*, *idiomatska fraza*, *ustaljeni izraz*, *frazeološka jedinica*, *frazeologem* i dr.³⁸

Osobine frazema temelj su raznih definicija koje su dali jezikoslovci i stručnjaci u polju frazeologije. Prema Klaiću frazem je „ustaljeni izričaj od dviju ili više riječi, kojemu

³⁴ Željka Fink-Arsovski, *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra* (Zagreb, FF press, 2002), 5-6.

³⁵ Antica Menac, *Hrvatska frazeologija* (Zagreb: Knjigra, 2007), 15.

³⁶ Fink-Arsovski, *Poredbena frazeologija*, 5.

³⁷ Ivana Vidović Bolt, *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2011), 17.

³⁸ Menac, *Hrvatska frazeologija*, 5-6.

značenje obično ne proizlazi iz sastavnih dijelova³⁹. Menac navodi da su to „stalne sveze riječi u kojima je jedna ili više sastavnica izgubila svoje osnovno značenje“⁴⁰. Naime, budući da su prisutne semantičke modifikacije jedne ili više komponenti, značenje cijelog frazema ne sastoji se od zbroja značenja njegovih pojedinih komponenti⁴¹. Opašić i Spicijarić definiraju frazeme kao „jedinice kojima se slikovito prenose specifičnosti pojedinoga naroda, kulture, ali i pojavnosti zajedničke većini naroda“⁴².

Iz navedenih definicija možemo zaključiti kako su osnovna obilježja frazema ustaljenost, odnosno reproduktivnost, čvrsta struktura i slikovitost. Fink-Arsovski⁴³ tvrdi da je za frazeme nastale na temelju slobodnih sveza riječi svojstvena slikovitost koja se može uočiti u dubinskoj strukturi frazema, tzv. semantičkom talogu (slikovnoj poruci). Navedena osobina veže se uz još jedno obilježje frazema – desemantizaciju svih ili dijela frazeoloških sastavnica. Desemantizacija se očituje na dvije razine:

1. *Potpuna desemantizacija* podrazumijeva da su sve sastavnice frazema semantički preoblikovane, odnosno da se frazeološko značenje ostvaruje na potpuno drugačiji način (npr. *Katica za sve* što bi značilo osoba koja obavlja sve poslove, koja je svima na usluzi; *masal okumak* (dosl. „čitati bajke“) koji odgovara hrvatskom frazemu *pričati bajke*, u značenju bezočno lagati nekome u oči)
2. *Djelomična desemantizacija* znači da je samo dio sastavnica izgubio svoje prvotno leksičko značenje (npr. *raditi na crno* u značenju raditi ilegalno, mimo zakona; *can kulađi ile dinlemek* – dosl. „slušati uhom duše“, pozorno slušati, naćuliti uši)

Također, metaforičnost je još jedna bitna odlika frazema budući da se radi o vrsti koja sadrži preneseno značenje. Frazemima je svojstvena i ekspresivnost jer oni na ekspresivan način omogućuju izražavanje misli, te konotativno značenje (najčešće u negativnom smislu) pomoću kojeg se dobivaju dodatne informacije o mišljenju, stavu i emocijama emitenta frazema⁴⁴.

³⁹ Klaić, *Rječnik stranih riječi*, 453.

⁴⁰ Menac, *Hrvatska frazeologija*, 5.

⁴¹ Ibid, str. 11.

⁴² Maja Opašić i Nina Spicijarić, „Prilog kontrastivnoj analizi frazema sa sastavnicom boje u hrvatskoj, talijanskoj i njemačkoj frazeologiji,“ *Fluminensia*, 22 (2010), 122.

⁴³ Fink-Arsovski, *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, 6.

⁴⁴ Menac, *Hrvatska frazeologija*, 20.

3.3. Struktura frazema

Što se tiče strukture, odnosno oblika frazema, vodit ćemo se klasifikacijom iz knjige *Hrvatska frazeologija* autorice Antice Menac⁴⁵:

1. Fonetska riječ ili minimalni frazem – frazem se sastoji od jedne samostalne, naglašene riječi i jedne nesamostalne, nenaglašene riječi (ili rjeđe dvije): *ni u ludilu*; *ağızına kadar* 'do grla' (dosl. „do usta“)
2. Skup riječi – frazem čine dvije samostalne riječi ili više njih uz pomoćne riječi. Takva sveza se prema sintaktičkom vidu dijeli na imeničku: *crna ovca*; *ateş pahası* 'papreno skup' (dosl. „vatrena cijena“); glagolsku: *skuhati kašu*; *nalları dikmek* 'umrijeti, otegnuti papke' (dosl. „uspraviti potkove“); pridjevsku: *dupkom pun*; *uzun boylu* 'nadugo i naširoko' (dosl. „visokog stasa“)
3. Frazemi rečenice – frazemi koji se mogu pojaviti u obliku jednostavne ili složene rečenice (zavisno ili nezavisnosložene) – *u tom grmu leži zec, to je da čovjeku pamet stane*; *aklına turp sıkayım* 'nepromišljeno ponašanje, bez mozga' (dosl. „da ti stisnem repu u pamet“)

Turska frazeološka škola predvođena Ömerom Asimom Aksoyem za frazeme u turskom jeziku predlaže gotovo identičnu klasifikaciju s alternacijom u vidu prve skupine koju u hrvatskoj frazeologiji čini fonetska riječ ili minimalni frazem, a u turskom derivacijski morfem. Primjere derivacijskih morfema nalazimo u frazemima: *görücü* (osoba koja traži potencijalnu partnericu muškarcu), *dolmuş* (autobus koji ne kreće dok se ne popuni), *dünyalık* (veliko bogatstvo). Druge dvije skupine u turskoj frazeologiji također čine skupovi riječi i frazemi rečenice⁴⁶.

Također, posebnu skupinu frazema u vidu strukture čine poredbeni frazemi koji su dio korpusa ovog rada. Menac navodi da se poredbeni frazemi javljaju u obliku minimalnog frazema, skupa riječi i rečenice, uz dodavanje poredbeno-načinskih veznika *kao*, *kao da*, *poput* + *G* u hrvatskom jeziku (*bijel kao snijeg*), te komparativnog veznika *gibi* u turskom jeziku (*tilki gibi kurnaz* 'lukav kao lisica')⁴⁷. Fink-Arsovski⁴⁸ predlaže dva osnovna tipa poredbenih frazema, što bi se moglo primijeniti i na turski jezik. Trodijelna struktura obuhvaća sastavnicu koja se uspoređuje (A-dio), poredbeni veznik (B-dio) i sastavnicu s

⁴⁵ Menac, *Hrvatska frazeologija*, 17,18,19,38,39.

⁴⁶ Aksoy, „Atasözleri, Deyimler,“ 141.

⁴⁷ Menac, *Hrvatska frazeologija*, 39.

Aksoy, „Atasözleri, Deyimler,“ 145.

⁴⁸ Fink-Arsovski, *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, 12-20.

kojom se A-dio uspoređuje (C-dio). Zbog različite sintakse turskog jezika, sastavnica koja se uspoređuje (A-dio) mijenja mjesto sa sastavnicom s kojom se uspoređuje (C-dio). Iz tog razloga ćemo u primjerima koji slijede također doslovno prevoditi turske primjere prema hrvatskoj sintaksi kako bi olakšali razumijevanje razlike u redoslijedu sastavnica. Trodijelni poredbeni frazemi prema vrsti riječi u dijelu koji se uspoređuje (A-dio – hrvatski, C-dio – turski) mogu biti: glagolski (*raditi kao magarac/eşek gibi çalışmak*; dosl. „magarac kao raditi“), pridjevski (*hladan kao led/buz gibi soğuk*; dosl. „led kao hladan“), priložni (*tiho/mirno kao u grobu/mezar gibi sessiz*; dosl. „grob kao tiho“), imenički (*vrućina kao u paklu/cehennem gibi sıcak*; dosl. „pakao kao vruće“) i zamjenički (*sam kao prst/elif gibi yalnız*; dosl. „elif⁴⁹ kao sam“). Također, trodijelni frazemi mogu imati oblik rečenice poput: *ide kao po loju, lije kao iz kabla; ağızda sakız gibi çiğnemek* 'stalno ponavljati iste stvari' (dosl. „žvakati u ustima kao žvakaću gumu“). S druge strane, dvodijelni poredbeni frazemi sastoje se od poredbenog veznika *kao* ili *poput* i C-dijela u hrvatskom, odnosno poredbenog veznika *gibi* i A-dijela u turskom jeziku. Javljaju se u obliku fonetske riječi (*ko bog/bomba gibi*; dosl. „kao bomba“) ili u obliku skupa riječi (*kao grom iz vedra neba; ayın on dördü gibi* 'kao slika'; dosl. „kao četrnaesti u mjesecu“).

Menac primjećuje da je struktura frazema uglavnom vrlo čvrsta budući da se oni javljaju u već ranije određenom obliku. Iz tog razloga se njihove komponente ne percipiraju kao jedinice samostalnog značenja, te sukladno tome, značenje frazema nije moguće dokučiti iz značenja njegovih komponenti. Čvrstoća i ustaljenost strukture frazema implicira i to da komponente ne mogu mijenjati svoj poredak. Primjerice, bilo bi nepravilno reći *usred dana bijela* umjesto *usred bijela dana*⁵⁰. Usprkos tome, neki frazemi dopuštaju alternacije u vidu sinonima (npr. *bojati se/plašiti se svoje sjene; kara çalmak/sürmek* 'ocrniti koga'; dosl. „svirati/natrljati crnu“) ili leksema iz bliske značenjske domene (npr. *dobiti po njušci/zubima, taban tepmek/patlatmak* 'napješačiti se amo-tamo'; dosl. „gaziti tabane/razvaliti tabane“). Također, prisutni su i frazemi čija se komponenta može zamijeniti riječju koja joj nije slična niti bliska po značenju (*gledati kao tele u nova/šarena vrata; tamtakır kuru/kırmızı bakır* 'potpuno prazan'; dosl. „potpuno prazan suh/crveni bakar“).

⁴⁹ Elif (arap. ل) je prvo slovo arapske abecede. Zbog svog oblika, a i pravila arapskog pravopisa prema kojemu na početku riječi uvijek stoji samostalno, odnosno, ne smije se vezati sa slovom koje slijedi nakon njega, slovo *elif* je prigodna sastavnica navedenog frazema.

⁵⁰ Menac, *Hrvatska frazeologija*, 11-13.

3.4. Kategorijalno značenje frazema

Prema Fink-Arsovski⁵¹, tradicionalna podjela frazema prema kategorijalnom značenju bazira se na vrstama riječi kao posuđenoj kategoriji. Tako navodi sljedeće četiri osnovne kategorije:

1. Glagolski frazemi
2. Imenički frazemi
3. Priložni frazemi
4. Pridjevski frazemi

Fink-Arsovski također navodi da je predmet strukturne analize frazema njihova formalna strana, odnosno opseg i leksički sastav (sintaktička komponenta), dok semantička analiza tematizira kategorijalno značenje frazema. Način na koji se sintaktički aspekt reflektira na kategorijalno značenje je sam način izražavanja značenja. Primjerice, ako se značenje izražava glagolom ili glagolskim skupom riječi, tada je riječ o glagolskom frazemu (*biti komu na grbači* = opteretiti koga, *biti komu na teret*; *kalbi kararmak* 'izgubiti vjeru'; dosl. „zacrniti srce“). Ukoliko je značenje izraženo imenicom ili imeničkim skupom, radi se o imeničkom frazemu (*zadnja rupa na svirali* = sasvim nevažna stvar/osoba; *ekmek kapısı*, dosl. „vrata za kruh“; 'nećiji kruh' u smislu da je određeni posao jedini izvor prihoda nekoj osobi). U navedena dva primjera strukturni aspekt i aspekt kategorijalnog značenja se podudaraju, no moguće je i da se kategorijalno značenje ne poklapa sa strukturnim. Primjerice, frazem *gdje je vrag rekao laku noć* ima frazeološko značenje „jako daleko, u zabit“ dok se turski frazem *açlıktan ölmeyecek kadar* (dosl. „dovoljno da ne umreš od gladi“) koristi u značenju „vrlo malo“. Pri određivanju kategorijalnog značenja od pomoći može biti način uvrštavanja frazema u diskurs. Tako uglavnom glagolski frazemi imaju funkciju predikata, imenički funkciju subjekta, objekta ili dijela imenskog predikata, priložni su u funkciji priložne oznake, a pridjevski u funkciji atributa, itd⁵².

⁵¹ Fink-Arsovski, *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, 9.

⁵² Ibid, 8-9.

3.5. Podrijetlo frazema

Unatoč činjenici da su frazemi specifični i svojstveni svakom pojedinom jeziku, također postoje zajednički, općeprihvaćeni i ustaljeni frazemi koje susrećemo u prevedenom, ali i u izvornom obliku. Tako, prema Menac⁵³, postoje brojni izvori frazema koje ćemo u nastavku navesti i potkrijepiti primjerima iz hrvatskog i turskog jezika:

- a) Nacionalni frazemi karakteristični za određeni jezik (*davati šakom i kapom* 'nesebično davati u velikoj mjeri'; *birinin türküsünü çağırmak*, dosl. „pjevati nečiju *türkü*⁵⁴“, 'ići kome na ruku')
- b) Posuđeni frazemi koji potječu iz drugog jezika, ali su u određenoj mjeri prilagođeni jeziku primatelju ili su kalkirani (*crni petak*; *kara cuma* – turski ekvivalent 'nesretan dan')
- c) Frazemi nastali na temelju književnih djela (*boriti se s vjetrenjačama*; *yeldeğirmenleriyle savaşmak* – turski ekvivalent 'uzalud se boriti'⁵⁵)
- d) Frazemi preuzeti iz narodne književnosti ili poslovice (*kovač svoje sreće* 'utjecati na svoju sreću, život'; *kösteği kırmak*, dosl. „razbiti okove“, 'bježati od posla')
- e) Frazemi iz Biblije/Kur'ana (*star kao Metuzalem* 'jako star'; *serin olmak* 'biti blag' – prorok Ibrahim bi vatri govorio da bude blaga)
- f) Frazemi nastali na temelju znanosti i područja ljudske djelatnosti poput: zanimanja, glazbe, kazališta, sporta, prometa, gastronomije, ratovanja (*dati zeleno svjetlo*; *yeşil ışık yakmak*, dosl. „upaliti zeleno svjetlo“ – turski ekvivalent za 'odobriti što')
- g) Frazemi preuzeti iz žargona (*lova do krova* 'velika količina novca'; *cincik gibi*, dosl. „kao staklo“, 'čist kao suza/nov novcat')
- h) Frazemi koji uključuju dijalektalne sastavnice (*imati putra na glavi* 'nositi krivnju'; *hem nalına hem mihına*, dosl. „i u potkovu i u klin“, 'dvoličnost')

⁵³ Menac, *Hrvatska frazeologija*, 16-17.

⁵⁴ *Türkü* je naziv za tursku narodnu pjesmu.

⁵⁵ Frazem potječe iz glasovite knjige Miguela de Cervantesa Saavedre *Bistri vitez Don Quijote od Manche* koja je prvi put objavljena 1605. godine.

4. BOJE KAO SASTAVNICA POSLOVICA I FRAZEMA

Prema Hrnjak, za frazeme koji za tvorbu frazeološkog značenja kao sastavnicu imaju boju, od presudne je važnosti simbolika boja budući da upravo ona pobliže određuje druge sastavnice frazema. Također, zbog njene simbolike značenje cijelog frazema dobiva pozitivan ili negativan predznak. Unatoč tome, u određenim frazemima boja čini samo vizualni dio tzv. semantičkog taloga koji nam omogućuje da dođemo do frazeološkog značenja⁵⁶. Hrnjak navodi da je za izučavanje koncepta boja u frazeologiji ključna teorija Anne Wierzbicke⁵⁷ koja se temelji na shvaćanju da je u čovjekovoj percepciji boja i prijenosu te percepcije u jezični izričaj nužno razlikovati percepciju od konceptualizacije. Unatoč činjenici da je lako dokazivo da su neurološki procesi i perceptivne sposobnosti koje se koriste pri poimanju boja jedinstveni, koncepti su onaj element kojeg ljudi dijele u komunikaciji i koji je istovremeno različit u raznim kulturama, bez obzira na postojanje velikih sličnosti i postojanje nekih općih koncepata. Prema Wierzbickoj, koncepti boja duboko su vezani za određene univerzalne fenomene ljudskog iskustva poput dana i noći, vatre, sunca, vegetacije, neba i zemlje⁵⁸. Također, Hrnjak primjećuje da „Shvaćanje da se semantika određenog koncepta boje u čovjekovom umu povezuje s prirodnim ambijentom u kojem se ta boja najčešće susreće objašnjava činjenicu visoke frazeološke produktivnosti crne i bijele boje bez obzira na to što se one u kromatskom smislu smatraju nebojama“⁵⁹. Tako se, prije svega, crna boja povezuje s noći, tamom i mrakom, čovjeku neugodnim pojavama, te kao sastavnica frazema u pravilu ima negativnu konotaciju odnoseći se na smrt, nesreću, bol, patnju, tugu, nemoralnost i nezakonitost. S druge strane, opreka svemu navedenom je bijela boja koja je boja dana, svjetla, pa kao komponenta frazema nosi pozitivan simbolički naboj asocirajući ljude na neko pozitivno iskustvo.

Hrnjak također ističe da čak i površan uvid u frazeologiju različitih jezika potvrđuje pretpostavku da se kao sastavnice frazema u različitim jezicima najčešće javljaju iste boje, uz rijetke iznimke. Radi se o spomenutoj crnoj i bijeloj, a zatim crvenoj, žutoj, zelenoj i plavoj boji, dok sekundarne boje nisu toliko zastupljene u lingvističkom smislu⁶⁰.

⁵⁶ Anita Hrnjak, „Crno-bijeli svijet frazeologije“. *Primijenjena lingvistika u Hrvatskoj – izazovi na početku XXI. stoljeća* (2002), 203.

⁵⁷ Anna Wierzbicka, „The meaning of color terms: semantics, culture and cognition“. *Cognitive Linguistics*, 1 (1990), 105-107.

⁵⁸ Hrnjak, „Sekundarne boje, 82-83.

Wierzbicka, „The meaning of color terms“, 105-107.

⁵⁹ Hrnjak, „Sekundarne boje,“ 82

⁶⁰ Ibid.

5. ANALIZA BOJA KAO SASTAVNICA POSLOVICA I FRAZEMA U TURSKOM JEZIKU

5.1. Simboličko značenje crne boje

Kao što smo ranije spomenuli, Newtonovim otkrićem spektra boja koji ne uključuje niti crnu niti bijelu, navedene dvije boje tehnički gledano zapravo nisu boje budući da crna apsorbira sve boje vidljivog spektra, a ne reflektira nijednu. S druge strane, bijela ima potpuno suprotan efekt, reflektira sve boje. Crna i bijela boja unatoč tome imaju važno mjesto u simbolici boja, a također se za njih vežu potpuno suprotna značenja u gotovo svim kulturama što možemo povezati s njihovim ranije spomenutim karakteristikama⁶¹.

Crna boja je boja pratvari, obično se povezuje s noći, smrti, zlom i grijehom, te asocira i na strah od nepoznatog. Brenko primjećuje kako bi se moglo zaključiti da su takve negativne konotacije produkt zapadnjačkog rasizma, međutim, ista značenja su prisutna i u tradicijskoj afričkoj simbolici⁶². Nadalje, crna u kontekstu simbolike boja četiriju elemenata simbolizira zemlju, odnosno, podzemni svijet ili pakao. Crna zemlja označava smrt, mjesto gdje se sahranjuju umrli, a u vrijeme korote je uobičajeno da se nosi crna odjeća. Međutim, crna zemlja istovremeno u mnogobožaćkim religijama simbolizira plodnost i stvaranje novog života. Crna se također nerijetko veže uz strane svijeta sjever i jug, ovisno o strani na koju određeni narod smješta pakao. Iz tog razloga je u nekim kulturama sjever označen crnom bojom, a u nekima je to jug⁶³. U većini religija prisutna je dihotomija dobra i zla, odnosno, dobrih i zlih božanstva, pri čemu je crna boja simbol zla, propasti i smrti, te označava demone vezane uz podzemni svijet⁶⁴. Kad je riječ o simbolici crne boje u turskom društvu, još u dalekoj povijesti je u šamanizmu crna bila simbol zlih duhova i božanstava podzemlja⁶⁵.

Također, crna boja označava nesreću, oskudicu i siromaštvo. Primjerice, petak 24.09.1869. ili 25.10.1929. zabilježen je u povijesti kao crni petak zbog pada vrijednosti dionica i sloma burze. Nadalje, rašireno je uvjerenje da crne životinje donose nesreću (crna

⁶¹ Aida Brenko, „Simbolika boja,“ *Moć boja* (2009), 37.

⁶² Brenko, „Simbolika boja.“ 37.

⁶³ Chevalier i Gheerbrant, *Rječnik simbola*, 87.

⁶⁴ Brenko, „Simbolika boja,“ 37.

⁶⁵ Toker, İhsan, „Renk Simgeçiliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine,“ *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2009), 101-102.

mačka) ili da su glasnici smrti, a crna boja se veže uz vještice i crnu magiju. S druge strane, dimnjačari su jedini crni likovi za koje je uvriježeno mišljenje da donose sreću⁶⁶.

5.1.1. Crna boja kao sastavnica turskih poslovice i frazema

Hrvatska riječ *crn* potječe od praindoeuropske riječi *krsnos*, što znači crn, od čega proizlazi i sanskrtsko *krśnás* (od čega i ime crnog boga Krišne). Prema tumačenjima nostratičke hipoteze, riječ *krsnos* je srodna, među ostalima, i s turskom riječi *kara* (crn) koja je kod nas prisutna u prezimenima poput Karađorđe (Crni Đorđe), Karamarko (Crni Marko), itd⁶⁷. Termin *kara*, čije se podrijetlo veže uz turkijske jezike, u turskom se jeziku češće koristi u poslovicama i izrekama u kojima nije zamjenjiv s riječi *siyah* (crn) koja je perzijskog podrijetla⁶⁸. Turska lingvistica Nesrin Bayraktar provela je istraživanje kojim je nastojala utvrditi sinonimski odnos turskih naziva za crnu boju, *siyah* i *kara*, u smislu konceptualnih i semantičkih polja. Obuhvatila je teme poput životinjskog i biljnog svijeta, medicine, prirodnih pojava, hrane, onomastike, poslovice, itd. Rezultati istraživanja pokazali su da se termin *kara* koristi češće i u više područja, posebice kada je riječ o prenesenom značenju, poslovicama i frazemima. Također, pokazalo se da dva navedena termina funkcioniraju kao sinonimi kada se upotrebljavaju u svojstvu temeljnog, ali ne i prenesenog značenja⁶⁹.

Poslovice i frazemi čija je komponenta crna boja mogu se podijeliti u dvije skupine: a) poslovice i frazeme u kojima crna boja ima simboličko značenje i b) poslovice i frazeme u čijem značenju crna boja sudjeluje „kao vizualni dio semantičkog taloga“⁷⁰.

1. Poslovice i frazeme u kojima aspekt simbolike crne boje igra važnu ulogu u oblikovanju značenja samog frazema možemo razvrstati u nekoliko podskupina temeljenih na različitim značenjima crne boje.

1.1. Sukladno navedenim negativnim konotacijama koje se vežu uz crnu boju, ona kao komponenta poslovice i frazema u turskom jeziku u pravilu odražava nesretne događaje i okolnosti, nevolje i nesreće, što ćemo i prikazati u sljedećim primjerima. Primjerice, turski frazem *kara haber* koji označava nesretne ili ružne vijesti, u leksičkom i semantičkom smislu

⁶⁶ Brenko, „Simbolika boja“, 45.

⁶⁷ Mate Kapović, „Boje u jeziku“, *Moć boja* (2009), 163.

⁶⁸ <https://www.uludagsozluk.com/k/kara-ile-siyah-aras%C4%B1ndaki-farklar/>

⁶⁹ Nesrin Bayraktar, „Kara ve Siyah renk adlarının Türkçedeki kavram ve anlam boyutu üzerine,“ *TÖMER Dil Dergisi* 126 (2004), 74-75.

⁷⁰ Hrnjak, „Crno-bijeli svijet“, 208.

odgovara hrvatskom frazemu *crne vijesti*. Postoji i poslovice slične strukture i gotovo istog značenja: *kara haber tez duyulur* koja bi doslovno značila da se *loše vijesti brzo šire*. *Kara haberci* (dosl. „crni glasnik“) označava osobu koja donosi loše vijesti, a na hrvatskom bi takvu osobu nazvali *zloguki prorok* ili *zloguka ptica*. Također, frazem *alnının kara yazısı* (dosl. „crni natpis na čelu“) nosi negativne konotacije, odnosno da neku osobu prati zla sreća. Osim toga, postoji i frazem *kara talih* (dosl. „crna sudbina“) čiji je hrvatski ekvivalent *zla sudbina*, *zla kob*. U turskom jeziku uvriježio se i termin *kara cuma* koji zapravo označava *crni petak*, frazem koji je u mnoge kulture, pa tako i u tursku, došao od engleskog *black Friday*, odnosno termina koji se odnosi na ranije spomenuti burzovni krah. Također, uz petak su se tijekom prošlosti vezale negativne konotacije, što zbog Isusova raspeća koje se dogodilo upravo na taj dan, što zbog činjenice da se radi o danu kada su se događala pogubljenja⁷¹.

1.2. Budući da crna boja simbolizira tugu, beznade, nezadovoljstvo, pesimizam, u tom se kontekstu u turskom jeziku pojavljuju frazemi *karaya dönmek* (dosl. „pretvoriti se u tamu“), *kalbi kararmak* (dosl. „zacrniti srce“), *kara yasa büürünmek* (dosl. „ogrnuti/oviti se crnim žalovanjem“) u značenju prepustiti se tuzi, izgubiti vjeru, te *kara kara düşünmek*, *kara düşünceler* i *kara günler* čiji su hrvatski ekvivalenti *misliti crno*, *crne misli* i *crni dani*. Poslovice *Kara gün kararıp kalmaz* (dosl. „crni dani ne ostaju crni“) znači da crni, odnosno loši dani, prolaze, a hrvatski ekvivalent bila bi poslovice *Poslije kiše dolazi sunce*. Osim toga, u turskom jeziku česta je poslovice *İyi dost kara günde belli olur* (dosl. „dobar prijatelj se poznaje u crnim danima“) koja se podudara s hrvatskom inačicom *Pravi se prijatelj u nevolji poznaje*, dok poslovice *(aralarından) kara kedi geçmek* (dosl. „prolazak crne mačke između koga“) ima suprotno značenje, a koristi se kada se želi opisati zahlađenje odnosa između dva prijatelja. Nadalje, frazem *kara sevda* (dosl. „crna ljubav“) označava beznadnu, nemoguću ljubav. Žalovanje za preminulima, odnosno, korota, označava se frazemom *karalar bağlamak* (dosl. „vezati crninu, tamu“), a izlazak iz korote frazemom *karalar çıkarmak* (dosl. „odbaciti crninu“).

1.3. Nadalje, postoje frazemi i poslovice s crnom bojom kao komponentom kojima se izražava zlonamjernost, zloba, nepoželjnost i nečasnost. Tako su u turskom jeziku česti frazemi *(birine) kara çalmak* (dosl. „govoriti crno o kome“) i *yüzünü kara çıkarmak* (dosl. „ocrniti komu obraz“) koji odgovaraju hrvatskim frazemima *ocrniti koga*, *okaljati obraz*

⁷¹ Marija Turk, Maja Opašić, Nina Spicijarić Paškvan, „Crno na bijelom: Crna, bijela i siva boja u hrvatskoj, talijanskoj i njemačkoj frazeologiji,“ Zbornik Međunarodnog znanstvenog skupa u pomen na prof. dr. sc. Josipa Jerneja (1909.-2005.) (2012), 271.

komu, te kara listeye almak (dosl. „uzeti na crnu listu“) u značenju „biti nepoželjan“ koji u potpunosti odgovara hrvatskome *staviti koga na crnu listu*. U ovu skupinu frazema možemo uvrstiti i frazem *kara çalma* (dosl. „crna svirka“) koji ima značenje skandala.

1.4. Čovjekove negativne osobine i zla ćud također se opisuju frazemima i poslovicama s crnom bojom kao sastavnicom. Na primjer, frazemi *kara ruhlu* (dosl. „osoba crne duše“), *içi kara* (dosl. „osoba crne unutrašnjosti“), *gönlü kararmuş* (dosl. „crnog srca“) koriste se za osobe koje ne krasi niti jedna pozitivna osobina, već samo negativne. U hrvatskom bi jeziku za navedene frazeme koristili našu inačicu – *imati crnu dušu*. Također, čest frazem u turskom jeziku je i *kara cahil* (dosl. „crna neznalica“) koji označava izrazito neukog čovjeka, neznalicu, dok frazem *kara kuvvet* (dosl. „crne snage“) označava skupine koje podupiru vjerski fanatizam. U negativnom kontekstu koristi se i poslovice *Kara çalının gölgesi olmaz* koja bi značila da ne treba očekivati dobro od zlih ljudi, a doslovni prijevod bio bi *Crni grm nema sjenu*. U sličnom se kontekstu upotrebljava i poslovice *Karadan renk olmaz* koja poručuje da jednako kao što od crne nije moguće dobiti neku drugu boju, tako je i nemoguće biti dobar čineći loše stvari. Poslovice bi u doslovnom prijevodu preveli kao *Od crne nije moguće dobiti boju*. Još jedna negativna čovjekova osobina koja se izražava crnom bojom je besramnost, odnosno, sram. Tako postoje poslovice *Dilencinin yüzü kara, torbası doludur, te Elim boş, yüzüm kara*. Prva bi značila da besramni ljudi uspijevaju dobiti ono što žele, a njen doslovni prijevod glasi *Prosjakovo je lice crno, a torba puna*. Druga poslovice opisuje sram koji osoba osjeća jer nije uspjela ispuniti obećanje ili zadatak koji joj je dodijeljen, a doslovno se prevodi kao *Ruke su mi prazne, a lice crno*. Poslovice *Su her şeyi temizler, yalnız yüz karasını temizleyemez* ima nešto drugačije značenje, poručuje nam da iako voda može isprati i očistiti sve, ne može isprati sramotu s lica, a doslovno se prevodi kao *voda čisti sve, samo ne može očistiti crnilo na licu*.

1.5. Kao i u hrvatskoj, u turskoj se frazeologiji također nelegalne aktivnosti izražavaju crnom bojom. Primjerice, turski *kara para* (dosl. „crni novac“) odgovora hrvatskom frazemu *prljav novac*, a *kara para aklamak* (dosl. „pobijeliti crni novac“) hrvatskom *prati novac*. Također, frazem *karaborsa* (dosl. „crna burza“) odgovara hrvatskome *crnom tržištu*.

1.6. Unatoč navedenim negativnim konotacijama uz koje se veže termin *kara*, on također može imati i pozitivne konotacije, posebice kada se pojavljuje uz imenicu *göz* 'oko'. Tako frazemi *gözü kara biri olmak* (dosl. „osoba crnih očiju“) ili *gözü kara çıkmak* (dosl. „pokazati se čije oko crnim“) označavaju hrabru osobu, neustrašiva duha. Također, frazem *gözü*

kararmış (dosl. „zacrnenih očiju“), čiji je hrvatski ekvivalent *zacrnuti se pred očima*, upotrebljava se kada se osoba nalazi u stanju bijesa, beznađa ili kada ju hvata nesvjestica.

1.7. Frazem *kara mizah*, čiji je hrvatski ekvivalent *crni humor*, prisutan je u svim jezicima i kulturama u istom obliku, a označava sarkastičan, ironičan humor. Iako se uz komponentu *humor* vežu pozitivne konotacije, crna boja, koja čini drugi dio frazema, cijelom izrazu daje negativno značenje⁷². Još jedan univerzalni frazem je i *kara kutu*, naziv za uređaj koji bilježi tehničke informacije letova, odnosno *crna kutija*.

2. U drugu skupinu frazema čija je sastavnica crna boja ubrajamo frazeme čije je značenje motivirano vizualnim aspektom boje, odnosno, frazeme u kojima crna boja nema simboličko, metaforičko značenje. Za razliku od prve skupine, ova skupina broji mnogo manji broj frazema.

2.1. U iskazivanju vizualnog aspekta crne boje značajnu ulogu imaju poredbeni frazemi čije je značenje motivirano komponentom 'crn', a čiju smo strukturu objasnili u prijašnjim poglavljima. Kao primjer možemo uzeti turski frazem *kömür gibi kara* čiji je hrvatski ekvivalent *crn kao ugljen* ili *crn kao gar*, te *gece gibi siyah* (turski), odnosno *crn kao noć* (hrvatski).

2.2. Također, pri opisivanju meteoroloških prilika često se koriste frazemi s crnom bojom kao sastavnicom. Izraz *hava kararmak* (dosl. „zacrnilo se vrijeme“) koristi se u meteorološkom smislu, a prisutan je i u hrvatskom jeziku. Označava pogoršanje vremena, odnosno to da se nebo zacrnilo ili naoblačilo. Frazemi *ortalık kararmak* (dosl. „zacrnila se okolina“) i *sular kararmak* (dosl. „zacrnila se voda“) javljaju se u značenju zalaska sunca, sumraka, prelaska dana u noć.

5.2. Simboličko značenje bijele boje

Bijelu boju obično vežemo uz pojmove poput čistoće i nevinosti, ona je simbol djevičanstva i neokaljanosti, te mira i blaženstva u gotovo svakoj kulturi. Bijela se smatra bojom početka svijeta i vremena, iskonskim simbolom. Nadalje, radi se o boji koja je iznimno važna u religijskom kontekstu, u njoj se pojavljuju božanska bića i anđeli. U kršćanskoj tradiciji se Sveti Duh javlja u obliku bijeloga goluba, Isus u obliku bijelog janjeta, dok bijeli jednorog označava Djevicu Mariju. Također, bijela je boja novoga života, novorođenčadi i

⁷² Turk, Opašić, Spicijarić Paškvan, „Crno na bijelom,“ 274.

djece, ali istovremeno i boja starosti jer je sijeda kosa simbol mudrosti, blaženstva i unutarnjeg mira⁷³.

Također, bijela boja simbolizira prijelaz iz jedne etape života u drugu. Bijela odjeća je u zapadnoj kulturi uobičajena prilikom raznih obreda poput krštenja, vjenčanja, pri dolasku proljeća ili ljeta. Radi se o boji koja je također simbol čistoće, higijene, ali i hladnoće. Donedavno je posteljina bila isključivo bijele boje, kao i kupaonice, kade, hladnjaci. U moderno doba bijela se povezuje s hladnoćom, te je karakteristična za označavanje zamrznutih proizvoda, dok u prenesenom smislu, odnosno na emocionalnom planu, također simbolizira hladnoću, rezerviranost i nedodirljivost⁷⁴.

U političkom kontekstu bijela je simbol rojalizma i monarhije, dok je za vrijeme ratova imala značenja prekida neprijateljstva ili predaje. Važno je istaknuti da je bijela boja univerzalni simbol mira, te da je kao takva u suprotnosti s crvenom bojom, bojom rata⁷⁵.

Kod turkijskih i još nekih azijskih naroda sve od razdoblja šamanizma do prelaska na islam bijela boja je bila i ostala simbol veličine, pravde, snage i moći. Šamanski su starješine uvijek nosili dugu bijelu bradu kao znak mudrosti i pouzdanosti, dok su hunski i mongolski vođe nosili bijelu odjeću i jahali bijele konje kao simbol moći, veličine i autoriteta⁷⁶.

5.2.1. Bijela boja kao sastavnica turskih poslovice i frazema

Riječ *bijel* dolazi od praindoeuropskog korijena *bhel*, koji se veže uz značenja „svijetliti“, „gorjeti“ i sl., a srodna je s grčkom riječi *phalós* („bijel“) i engleskom *bald* („ćelav“). Ono što privlači pažnju je da od istog korijena dolazi i engleski termin suprotnog značenja *black* („crn“)⁷⁷. U turskom jeziku za bijelu boju, kao i za crnu boju, postoje dva termina: *ak* i *beyaz*. Prvi je po svojim značenjima i upotrebi u suprotnosti s terminom *kara* za crnu boju i potječe iz turkijske tradicije, a drugi je antoniman terminu *siyah* („crn“), te je arapskog podrijetla. Dok je termin *beyaz* neutralniji, te se koristi za označavanje konkretne

⁷³ Brenko, „Simbolika boja“, 47.

⁷⁴ Ibid, 49-50.

⁷⁵ Brenko, „Simbolika boja“, 53.

⁷⁶ Mehmet Yardımcı, „Renk dünyamız ve türk kültüründe renkler“

<http://www.mehmetyardimci.net/img/files/akademik21.pdf>

⁷⁷ Kapović, „Boje u jeziku“, 163.

bijele boje, termin *ak* uglavnom nosi prenesena značenja i češće se pojavljuje u poslovicama i frazemima, posebice u onima koje sadrže i termin *kara* („crn“) kao komponentu⁷⁸.

Poput poslovice i frazema s crnom bojom kao sastavnicom, i oni s komponentom bijele boje mogu se podijeliti u skupine prema značenjskoj motivaciji: a) poslovice i frazemi čije je značenje određeno simbolikom bijele boje i b) poslovice i frazemi čije je značenje motivirano vizualnim aspektom boje.

1.1. Bijela boja često se u turskim i hrvatskim poslovicama i frazemima pojavljuje kao simbol nečeg nepoznatog, novog, neotkrivenog ili nejasnog, što se može objasniti shvaćanjem bijele boje kao neboje⁷⁹. U navedenom značenju se bijela boja označava terminom *beyaz*, dok se za označavanje poštenja i bezgrešnosti upotrebljava termin *ak*. Tako u turskom jeziku postoji frazem *beyaz sayfa açmak* koji označava nov početak, a semantički odgovara hrvatskom frazemu *okrenuti novu stranicu*, dok bi doslovni prijevod glasio *otvoriti bijelu stranicu*. Također, sličan mu je izraz *beyaza çekmek* (dosl. „povući na bijelo“) koji označava prijelaz, nov početak, primjerice kada najprije rukom skiciramo neki tekst, pa ga kasnije prepisujemo na nov, čist papir. U hrvatskom jeziku prisutni su frazemi *bijeli svijet* u značenju dalekog, nepoznatog mjesta, te *bježati/ići preko bijela svijeta* (otići u nepoznato, daleko od kuće) koji imaju ekvivalente u drugim europskim jezicima, ali ne i u turskom jeziku.

1.2. U sljedećoj podskupini objedinili smo poslovice i frazeme koji se mogu svrstati pod koncept dobrote, poštenja, bezgrešnosti, čistoće i neokaljanosti, a koji se izražavaju terminom *ak*. Tako se u značenju poštenja i dobrote javlja poslovice *Ak esvap leke tutmaz* (dosl. „bijela odjeća ne prima mrlje“) koja upozorava da koliko god loše govorili o dobrom čovjeku, istina će izaći na vidjelo. Također, frazem *yüzü ak olsun* (dosl. „neka mu obraz bude bijel“) upotrebljava se kao savjet osobi da bude poštena i časna, u smislu imati *čist obraz*. Kada se želi naglasiti čistoća nekog predmeta ili osobe upotrebljava se frazem *sütten çıkmış ak kaşık gibi olmak* (dosl. „biti poput bijele žlice koja je izašla iz mlijeka“) koji se može prevesti našim frazedom *čist kao suza*. Osim toga, ovca, čije je runo bijele boje, i bijeli ovan su se za vrijeme vladavine Nebeskih Turaka redovito prinosili kao žrtve bogu, te su se smatrali vrijednim životinjama i simbolom obilja. Tako postoji poslovice *Ak koyunu gören içi dolu yağ sanır* koja poručuje da ništa nije kako izgleda, odnosno da je prvi dojam uglavnom pogrešan. Spomenuta poslovice ima ekvivalent u hrvatskom jeziku koji glasi *Ne sudi knjigu po*

⁷⁸ Topçu, „Fransızca ve Türkçe renk isimleri içeren deyimlerin karşılaştırmalı incelenmesi“, 134.

⁷⁹ Didier Colin, *Rječnik, simbola, mitova i legendi* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2004), 37.

koricama, a doslovni prijevod bio bi: *onaj koji vidi bijelu ovcu misli da joj je unutrašnjost puna masti*.

2. Poslovice i frazeme sa sastavnicom bijele boje čije se značenje temelji na vizualnom aspektu možemo podijeliti u sljedeće dvije skupine:

2.1. Bijela boja se, poput crne, pojavljuje u turskom i u hrvatskom jeziku u obliku poredbenih frazema. Tako se često susrećemo s turskim frazemom *kar gibi beyaz* koji svoj hrvatski ekvivalent nalazi u frazemu *bijel kao snijeg*, te *süt gibi beyaz* koji u potpunosti odgovara hrvatskom *bijel kao mlijeko*⁸⁰.

2.2. Bijela boja je, kako smo već ranije naveli, također simbol zrelosti, mudrosti i starosti, pa tako sijeda, bijela kosa i zrele godine simboliziraju ugled i mudrost⁸¹. Primjerice, frazem *saçına/sakalına ak düşmek* (dosl. „pasti bijelo na kosu/bradu“) ima značenje posijediti, dok se frazem *ak sakaldan yok sakala gelmek* (dosl. „s bijele brade doći na nikakvu bradu“) koristi kada se želi izraziti i naglasiti gubitak snage i oronulost osobe kao posljedica starosti. Možemo primijetiti da se i ovdje koristi upravo termin *ak*, a ne *beyaz*, budući da je bijela boja ovdje simbol zrelosti, mudrosti i starosti.

2.3. Također, u turskom jeziku prisutan je frazem koji je postao popularan zahvaljujući zapadnjačkoj tradiciji. Radi se u o frazemu *princ na bijelom konju* (hrvatski); *beyaz atlı prens* (turski) koji ima dva značenja: 1) idealni ljubavni partner i 2) spasitelj. U hrvatskom jeziku također postoji izreka *čekati princa na bijelom konju* u smislu čekati idealnog supruga. Motivaciju značenja ovog frazema pronalazimo u bajkama zapadnjačke tradicije u kojima se princ na bijelom konju pojavljuje u ulozi spasitelja djevojke u nevolji, te u pučkoj tradiciji gdje predstavlja idealnog ljubavnog partnera kojeg se dugo vremena iščekuje⁸².

⁸⁰ Navedeni frazem vrlo se rijetko koristi u hrvatskom jeziku, međutim, zabilježen je u Hrvatskom frazeološkom rječniku iz 2014. godine. Mnogo je češći frazem *bijel kao snijeg*.

⁸¹ Colin, *Rječnik simbola, mitova i legendi*, 37.

⁸² Vidović Bolt, *Životinjski svijet*, 58.

5.3. Crna i bijela boja kao sastavnice turskih poslovice i frazema

U turskom jeziku se crna i bijela često javljaju u kombinaciji, te zajedno čine sastavnicu poslovice i frazema. Budući da su dvije navedene boje gotovo uvijek pojavljuju suprotstavljene jedna drugoj, pogodne su za izražavanje suprotnosti u frazemima i poslovicama. Važno je napomenuti da se u ulozi crne i bijele boje kao sastavnice turskih poslovice i frazema uglavnom koriste međusobno antonimni termini *ak* („bijel“) i *kara* („crn“).

Crna i bijela boja igraju važnu ulogu u dihotomiji dobra i zla u kojem je crna redovito simbol negativnoga, odnosno zla, a bijela pozitivnog, odnosno dobra. Primjerice, poslovice *Kara ile ak sırat köprüsünden ayrılır* znači da dobri ljudi bivaju odvojeni od loših u životu poslije smrti, a doslovno ju možemo prevesti kao *crni i bijeli odvojeni su mostom koji vodi u raj*. Nadalje, poslovice *Ak gün ağartır, kara gün karartır* koristi se u smislu da dobar život pozitivno utječe na čovjeka, a težak život negativno, te u hrvatskom jeziku nema odgovarajući ekvivalent, a njen doslovni prijevod bio bi *bijeli dan osvjetljava, a crni zatamnjuje*. S druge strane, poslovice *Ak koyunun kara kuzusu da olur* semantički odgovara našem frazemu *biti crna ovca u obitelji*, dok bi doslovni prijevod glasio *bijela ovca može imati i crno janje*. Poslovice *Ak akçe kara gün içindir* u kojoj crna boja označava nesreću, tešku situaciju semantički se podudara s hrvatskim frazemom *štedjeti za crne dane*, a doslovno bi se prevela kao *bijeli novčić je za crne dane*.

Poslovice i frazemi s crnom i bijelom bojom kao sastavnicom također mogu izražavati istinitost, ispravnost (bijela), odnosno, neistinu (crna) ili oprečnost koja postoji između neke dvije pojave. Poslovice *Akı karası geçitte belli olur* (dosl. „njegove dobre i loše strane s vremenom postaju jasne“) i *Saçın ak mı kara mı, önüne düşünce görürsün* (dosl. „je li mu kosa bijela ili crna, vidjet ćeš kad ga susreteš“) imaju slično značenje. Prva se koristi u smislu kada se istinitost neke tvrdnje može dokazati jedino nekim testom ili eksperimentom, a druga nam sugerira da ne žurimo pri otkrivanju rezultata, te se može prevesti hrvatskim poslovicama *Strpljen, spašen* ili *Ne trči pred rudo*. Nadalje, situaciju kada netko uvijek govori suprotno, odnosno kontrira drugoj osobi vrlo dobro odražava turski frazem *ak dediğine kara demek* (dosl. „reći da je crno za ono za što je rekao da je bijelo“) dok se *akı kara, karayı da ak göstermek* (dosl. „prikazati bijelo kao crno, a crno kao bijelo“) koristi u smislu iskrivljavanja događaja, kada netko tvrdi suprotno od onoga što se uistinu dogodilo, a značenjski odgovara hrvatskom frazemu *proglasiti crno za bijelo*. Možemo primijetiti da se u navedena dva frazema crna i bijela koriste za izražavanje suprotnosti. Bijela i crna boja u kombinaciji kao

sastavnice poslovice i frazema mogu označavati i lakši (bijela), odnosno teži put ili opciju (crna boja). Frazem *akla karayı seçmek* označava prolazak težim putem radi postizanja uspjeha, a može se prevesti hrvatskim frazemom *trnjem do zvijezda*, dok doslovni prijevod glasi *s bijelim izabrati crno*.

Zanimljivo je da crna boja također može nositi i pozitivne konotacije kada se radi o fizičkom izgledu. Tako se za opisivanje bjelopute osobe, tamnih očiju i tamne kose upotrebljava turski frazem *Akı ak karası kara* (dosl. „bijelo mu je bijelo, a crno mu je crno“). Poslovice *Karalar şirin olur, beyazlar irin olur* i *Kar beyaza köpek sıçar, kara kahveyi beğler içer* naglašavaju ljepotu i privlačnost tamnoputih osoba koje su ujedno i omiljenije od onih bijele puti. Doslovni prijevod prve poslovice glasi: *Crni su ljupki, a bijeli gnojni*, a druge: *U bijeli snijeg pas vrši nuždu, a crnu kavu gospoda piju*. Možemo primijetiti da se u posljednje dvije poslovice umjesto termina *ak* za bijelu boju, komplementarnog s terminom *kara* za crnu boju, javlja termin *beyaz*.

Kada se crna i bijela boja nađu unutar istog konteksta, crna obično simbolizira beznačajne, bezvrijedne pojave, dok bijela označava nešto značajno i vrijedno. Tako nam poslovice *Kara topraktan beyaz ekmek yetişir* poručuje da i naoko bezvrijedna stvar može biti od koristi, a doslovno ju možemo prevesti *iz crne zemlje raste bijeli kruh*. Također, crna boja je u turskim poslovicama i frazemima simbol neukosti što dokazuje poslovice *Siyah inek beyaz süt verir* koja ukazuje na to da i neobrazovani, neuki ljudi mogu dobro obavljati posao. Njen doslovni prijevod glasi: *Crna krava daje bijelo mlijeko*.

5.4. Siva boja kao sastavnica turskih poslovice i frazema

Siva boja nastala je miješanjem jednakih omjera crne i bijele boje. Simbolizira tugu, nostalgiju i dosadu što se povezuje sa sivilom tmurnog i maglovitog vremena. Ona je također simbol dvojakosti i prosječnosti⁸³. U kršćanstvu je siva simbol uskrsnuća, ali kao boja pepela također označava i razdoblje polukorote⁸⁴.

⁸³ Turk, Opašić, Spicijarić Paškvan, „Crno na bijelom,“ 279.

⁸⁴ Chevalier i Gheerbrant, *Rječnik simbola*, 657.

Etimološki gledano, hrvatski pridjev *siv* dolazi od staroslavenskog pridjeva *siv*, dok je turski naziv za sivu *gri* izvedenica francuskog pridjeva *gris* („siv“) ⁸⁵. U turskom je jeziku prisutan i mnogo stariji termin *boz* koji je staroturskog podrijetla ⁸⁶.

Kao i u većini svjetskih jezika, siva boja se i u turskom jeziku pojavljuje kao sastavnica frazema koji opisuju nezakonito tržište. Frazemi *gri piyasa* (dosl. „sivo tržište“), *gri ekonomi* (dosl. „siva ekonomija“) i *gri borsa* (dosl. „siva burza“) označavaju nezakonito ekonomsko tržište, odnosno aktivnosti nad kojima država nema nadzor, a odgovaraju hrvatskim frazemima *sivo tržište* i *siva ekonomija*.

Termin *boz* za sivu boju češće se upotrebljava u poslovicama gdje se pojavljuje uz teretne životinje poput konja i magarca, nerijetko u negativnom kontekstu pri opisu nepoželjnih svojstava, osobina ili radnji. Na primjer, poslovica *Atını boz atın yanına bağlama; ya huyunu alır, ya tuyunu* poručuje da oni koji se druže sa zlim ili lošim ljudima poprimaju njihove loše osobine. Njen doslovni prijevod glasi: *Ne veži konja pored sivog konja; poprimiti će ili njegovu ćud ili dlaku*. Nadalje, prema poslovice *Boz ata, avrada, oğlana kulluk edenin yüzü ağarmaz* čovjek koji pogne glavu pred konjem, ženom ili sinom ne može biti sretan jer je pred društvom pokazao svoju slabost. Doslovno se prevodi kao: *Lice onoga koji služi sivom konju, ženi, sinu ne postaje svijetlim*. Poslovice *Boz eşek siyah olmaz* koja se doslovno prevodi kao *sivi magarac ne može biti crn* naglašava se nemogućnost mijenjanja nečijeg karaktera ili odlika neke stvari. Naposljetku, sivom se bojom u poslovice *Eşeğin bozunu, hırsızın kızını alma* također izražava nepoželjnost u smislu da se ne preporučuje uzimati sivog magarca, kao niti kćer lopova za ženu, a njen doslovni prijevod glasi: *Ne uzimaj sivog magarca niti kćer lopova*.

5.5. Simboličko značenje crvene boje

Simbolika crvene boje zauzima važno mjesto u mnogim kulturama budući da je povezana s tajnom života. Prema Bibliji, Adam je stvoren upravo od crvene zemlje, te na hebrejskom Adam znači „biti crven“. Dok je crveno u mnogim jezicima sinonim za boju, u drugima se veže uz bogatstvo i skupoću ⁸⁷. Chevalier i Gheerbrant ističu kako crvena ima specifičnu snagu i moć, a također je i drevni dualistički simbol vatre i krvi. Njena važna

⁸⁵ Hrvatski jezični portal <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

⁸⁶ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/boz>

⁸⁷ Brenko, „Simbolika boja,“ 17.

odlika je ambivalentnost koja se očituje u tome što je uvjet života kada je tajnovita i skrivena, a smrt kada je prolivena. Dok muška prolivena krv ima pozitivne konotacije junaštva, ženska tamna i zgrušana krv ima negativne. Tako su tijekom stoljeća u mnogim kulturama žene bile izolirane iz društva u vrijeme mjesečnice jer se ta krv smatrala nečistom⁸⁸.

U ranom kršćanstvu crvena je predstavljala Kristovu krv prolivenu za spas čovječanstva, ali i krv mučenika prolivenu za Isusa. Iz tog razloga se Isus i sveci mučenici najčešće prikazuju odjeveni u crvenu odjeću. Tako je crvena s jedne strane boja vjere i ljubavi prema Bogu, a s druge simbol zločina, smrti i grijeha⁸⁹.

U turskom je društvu crvena boja simbol snage, odnosno nacionalizma i nacionalnog zanosa, a od razdoblja osmanske vladavine, zajedno s bijelom bojom, boja (osmanske) turske zastave⁹⁰.

Budući da je crvena boja izrazito uočljiva, simbol je opasnosti i upozorenja. Od 18. stoljeća crvena krpa znak je za opasnost, crveno svjetlo na semaforu znak je zabrane, a svi prometni znakovi zabrane također su crveni, dok se u nogometu crveni karton koristi kao znak za isključenje⁹¹. Chevalier i Gheerbrant navode da je žarka crvena boja ljepote, zdravlja, mladosti, strasti i seksualne privlačnosti, te da je ujedno simbol života i smrti⁹².

Zanimljiva je i činjenica da su crvenokosi ljudi u europskoj kulturi često bivali diskriminirani. Tako su se izdajnici, krivovjernici, ubojice i lažljivci prikazivali s riđom kosom ili bradom, dok su crvenokose žene slovile kao vještice ili prostitutke. Crvena je i boja bijesa i srama, kao i agresije i nasilja, te je kao takva sastavnica mnogih frazema povezanih s upravo tim emocijama. U promidžbene svrhe često se koristi crvena za pobuđivanje erotskih osjećaja ili kao dinamična boja koja simbolizira energiju i uzbuđenje⁹³.

U političkom kontekstu crvena simbolizira revoluciju i krv prolivenu za slobodu. Također, crvena zastava obilježje je komunizma i lijevo orijentiranih političkih stranaka⁹⁴.

⁸⁸ Chevalier i Gheerbrant, *Rječnik simbola*, 90.

⁸⁹ Brenko, „Simbolika boja“, 17.

⁹⁰ Yardımcı, „Renk dünyamız ve türk kültüründe renkler“
<http://www.mehmetyardimci.net/img/files/akademik21.pdf>

⁹¹ Brenko, „Simbolika boja“, 18.

⁹² Chevalier i Gheerbrant, *Rječnik simbola*, 90-91.

⁹³ Brenko, „Simbolika boja“, 28.

⁹⁴ Ibid.

5.5.1. Crvena boja kao sastavnica turskih poslovice i frazema

Prema Kapoviću, pridjev *crven* izvedenica je imenice *crv*, što nas dovodi do zaključka da je crvena zapravo boja crvi, odnosno, tamnocrvenih crvi. Povezivanje dvaju navedenih pojmova nije karakteristično samo za slavenske, već i za indoiranske jezike u kojima su neki nazivi za crveno izvedeni od riječi koja također znači „crv“, a potječe od praindoeuropskog *kwr̥mis* („crv“), od kojeg pak dolazi i slavensko *crv*. Također, iz istoga korijena potječe riječ *qirmiz*, za koju se pretpostavlja da je došla iz perzijskog jezika u arapski, pa onda i u turski (*kırmızı*). Tako je iz turskog jezika k nama došla riječ *grimiz*, a iz latinskoga i europskih jezika riječ *karmin*⁹⁵. Također, u turskom jeziku se za crvenu, osim termina *kırmızı*, koriste i *al* i *kızıl*.

1. Frazemi i poslovice čije je značenje motivirano simbolikom crvene boje uglavnom odražavaju snažne emocije poput agresije, nasilja, strasti i seksualne privlačnosti, ali sadrže i asocijacije na vatru i pakao. Primjerice, kada želimo reći da je neka osoba zla ili da zrači negativnom energijom, koristimo frazem *kızıl iblis*, što bi doslovno značilo *crveni demon*. Poslovica *Fenalık bir kırmızı gömlektir, ya yakasından belli olur ya yeninden* upozorava na činjenicu da se nijedno zlo ne može sakriti, a doslovno bi se mogla prevesti kao *Zloća je crvena košulja, vidljiva je ili na njenom ovratniku ili na rukavu*. Nadalje, turski frazem *kırmızı fener* pojavljuje se u seksualnom kontekstu, te odgovara hrvatskom frazemu *javna kuća*, a doslovno se može prevesti kao *crvena svjetiljka*. Frazem *kızılca kıyamet kopmak* označava svađu ili sukob, a doslovni prijevod glasi *izbiti vatrena svađa*.

2. Frazeme i poslovice s crvenom bojom kao sastavnicom u kojima je za značenje važan vizualni aspekt crvene boje možemo podijeliti u tri podskupine:

2.1. Kada želimo upozoriti ili isključiti nekoga iz neke aktivnosti ili posla koristimo frazem *kırmızı kart göstermek/görmek* (dosl. „pokazati/vidjeti crveni karton“). Riječ je o univerzalnom frazemu koji se pojavljuje u gotovo svim jezicima, a koji potječe iz polja sporta. Njegov hrvatski ekvivalent glasi *pokazati/dobiti crveni karton*.

2.2. Promjene raspoloženja kod osoba najčešće se očituju crvenilom koje se javlja na licu osobe koja je iznimno uzbuđena, umorna ili pak dovedena u neku neugodnu situaciju. Crvena boja je boja krvi, označava zdravlje, punokrvnost, ali i sram. Frazem u kojem se uz crvenu pojavljuje i ljubičasta boja *alı al, moru mor* (dosl. „crveno mu je crveno, a ljubičasto mu je ljubičasto“) označava promjenu boje lica zbog uzbuđenja, umora ili srama, dok strukturno

⁹⁵ Kapović, „Boje u jeziku,“ 164.

vrlo sličan *alı alına moru moruna* (dosl. „ono što mu je crveno pripada crvenome, a ono što mu je ljubičasto ljubičastome“) označava zdravu, punokrvnu osobu. Frazem *yüzünü kızartmak* također se upotrebljava u sličnom kontekstu, točnije, kada jedna osoba posrami drugu, a doslovno se može prevesti kao *učiniti da se kome zacrveni lice*. U hrvatskom jeziku postoji izraz *biti crven kao paprika* koji se koristi kada osoba promijeni boju lica, odnosno pocrveni od ljutnje ili bijesa. Frazem *al kanlara boyanmak* koristi se u kontekstu ranjavanja ili smrti od posljedica ranjavanja, a njome se označava i žrtva budući da je upravo crvena boja simbol krvi i nasilja. Doslovni prijevod zadnjeg frazema bio bi *obojan u crvenu krv*.

2.3. Nadalje, crvena boja je posebno uočljiva boja, pa se u poslovicama i frazemima koristi kada se posebno želi nešto naglasiti. Primjerice, turskom poslovicom *al gömlek gizlenmez* izražava se nemogućnost skrivanja negativnih, loših događaja budući da je crvena boja izrazito uočljiva, a doslovni prijevod glasi *crvena košulja se ne može sakriti*. Poslovica *Al giyen aldanmaz* (dosl. „onaj koji je obučen u crveno nije pogriješio“) odražava posebnost i privlačnost crvene boje, te poručuje da crvena stoji svakome, odnosno, da onaj koji ju odjene ne može pogriješiti s tim izborom. Crvena boja pojavljuje se kao sastavnica frazema *kırmızı dipli mumla davet etmek* (dosl. „pozvati koga sa svijećom crvenog dna“) koji se koristi kada negodujemo na nečije neprikladno ponašanje. Primjerice, kada gost previše izvolijeva prilikom svog posjeta, domaćin mu može reći: *Ben seni kırmızı dipli mumla mı davet ettim?* (dosl. „Jesam li te pozvao/la sa svijećom crvenog dna?) u značenju *Ta nisam ja inzistirao/la da dođeš!*. U navedenom frazemu motivacija upotrebe crvene boje može biti njena posebnost i upečatljivost ili pak ljubav čiji je simbol upravo crvena.

5.6. Žuta boja kao sastavnica turskih poslovice i frazema

Brenko ukazuje na iznenađujuću činjenicu da žuta boja u zapadnim kulturama ne uživa veliki ugled unatoč tome što se radi o boji Sunca koje u svim kulturama nosi pozitivne konotacije, te je u prošlosti štovano i kao božanstvo. Unatoč tome što žuta nije toliko cijenjena u europskoj kulturi, za Azijate je ona najljepša boja, simbol životne snage, vitalnosti, sreće, slave, moći i mudrosti⁹⁶. Chevalier i Gheerbrant opisuju žutu kao najtopliju, najekspanzivniju i najsjajniju boju. Ona simbolizira toplinu, veselje, plodnost, bogatstvo (zlato), blagostanje (žito) i napredak⁹⁷. Međutim, žuta je i boja jeseni, zrelosti, pa i propadanja

⁹⁶ Brenko, „Simbolika boja,“ 77-79.

⁹⁷ Chevalier i Gheerbrant, *Rječnik simbola*, 916- 917.

jer kao što lišće i papir prolaskom vremena požute, isto se događa i s našom kožom i zubima. Također, ljudi koji boluju od teških bolesti ili žive nezdravo obično imaju žutu boju kože⁹⁸.

Nadalje, u Europi su u srednjem vijeku sve marginalne skupine, poput Židova i prostitutki, morale nositi diskreditirajuće oznake žute boje. Vrata dužnika bojila su se žutom bojom, a žuta boja povezuje se i s ludilom. Potonja tvrdnja objašnjava se činjenicom da šafran, od kojeg se dobiva žuta boja, sadrži spoj koji uzrokuje nekontrolirani smijeh. Također, Brenko dodaje da je žuta i boja sumpora koji pak može izazvati mentalne poteškoće, te da se u mnogim kulturama u žargonu za umobolnicu kaže i *žuta kuća*⁹⁹.

Kada je riječ o etimologiji, riječ *žut* veže se uz praindoeuropski korijen *ghel*, a srodna je s latinskom riječi *heluus* (žut kao med) i staroindijskim *hari* (žut)¹⁰⁰. Turska riječ za žutu, *sari*, zabilježena je u orhonskim natpisima u obliku termina *sariğ*¹⁰¹.

Žuta boja nije toliko zastupljena u turskom paremiologiji i frazeologiji, pa smo tijekom pretrage rječnika naišli na manji broj poslovice i frazema sa žutom bojom kao sastavnicom. Radi se o sljedećim primjerima: *sarı çizmeli Mehmet Ağa* (dosl. „Mehmet Ağa žutih čizama“) označava nepoznatu osobu o kojoj se vrlo malo zna, *sarı benizli* (dosl. „žutog tena“) upotrebljava se kada se želi naglasiti žutilo lica neke osobe uzrokovana umorom ili bolešću, te semantički odgovara hrvatskom poredbenom frazemu *žut kao limun*. Frazem *sarı çıyan* (dosl. „žuta stonoga“) označava podmuklu plavokosu osobu, dok se frazemom *sarı Yahudi* (dosl. „žuti Židov“) izražava pohlepa neke osobe za novcem, a u navedena dva frazema žuta je simbol marginalizacije, odnosno netrpeljivosti prema određenim skupinama.

⁹⁸ Brenko, „Simbolika boja,“ 77.

⁹⁹ Brenko, „Simbolika boja,“ 78.

Chevalier i Gheerbrant, *Rječnik simbola*, 918.

¹⁰⁰ Kapović, „Boje u jeziku,“ 164.

¹⁰¹ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/sar%C4%B1>

5.7. Zelena boja kao sastavnica turskih poslovice i frazema

Zelena boja je u prvom redu boja prirode, zelenila, života, plodnosti, ponovnog rođenja, obnove i besmrtnosti. Ona je boja biljnog svijeta i voda. Zbog povezanosti s prirodom, zelena je i boja ekologije i simbol zaštite okoliša, te je uz bijelu poznata i kao boja higijene. Kada je riječ o prehrani, načelno se sva zelena hrana smatra zdravom i hranjivom.

Zelena je također boja mladosti, nezrelosti i neiskustva, ali i ljubomore. Zelena se također povezuje s osjećajem nade koji ljudi povezuju s dolaskom proljeća, odnosno, novog početka. Spomenuta boja veže se i uz sudbinu, pa su tako stolovi u kockarnicama prekriveni zelenom tkaninom, kao i stolovi za biljar. Zelena je također simbol novca i financija¹⁰².

U religijskom smislu zelena u kršćanstvu predstavlja nadu, obnovu i novi početak, te sveci koji su simbol načela života nose zelenu boju. Dok je u Europi zelena sveprisutna u bogatom krajobrazu, iznimno je rijetka u pustinjskom području gdje predstavlja zelena polja i oaze, odnosno, raj. Iz tog razloga je zelena sveta boja Islama i omiljena boja proroka Muhameda kojeg se najčešće prikazuje u zelenom ogrtaču sa zelenim turbanom na glavi. Nadalje, zastava koju je ponio Prorok u ratu za Meku, ujedno i najveća relikvija u Islamu, zelene je boje. Ona je također boja Arapske lige čije države članice na svojim zastavama imaju zelenu boju. U doba turskih osvajanja, pripadnicima drugih vjera u osvojenim područjima nije bilo dopušteno nositi zelenu odjeću jer je ona bila povlastica stanovnika muslimanske vjeroispovijesti¹⁰³.

U etimološkom kontekstu, hrvatski pridjev *zelen* dolazi od praindoeuropskog korijena *g'hel*, koji je jedna varijanta korijena *ghel* od kojeg potječe i pridjev *žit*¹⁰⁴. S druge strane riječ koja označava zelenu u turskom jeziku je *yeşil*, a dolazi od staroturske riječi *yaş* koja znači svjež ili vlažan. Pridjev *yeşil* zabilježen je u *Divan-i Lugat-i Türk* iz 1070. godine gdje se opisuje kao boja svježe biljke¹⁰⁵.

1. Turske poslovice i frazeme u kojima simbolički aspekt zelene boje ima ključnu ulogu u oblikovanju njihovog značenja možemo podijeliti u dvije podskupine temeljene na različitim značenjima, odnosno, simbolici zelene boje.

¹⁰² Brenko, „Simbolika boja,“ 73

¹⁰³ Ibid, 74.

¹⁰⁴ Kapović, „Boje u jeziku,“ 164.

¹⁰⁵ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/sar%C4%B1>

1.1. Zelena boja u poslovicama i frazemima simbol je raznolikosti, mogućnosti izbora, te naglosti i nezrelosti, što će se najbolje vidjeti u primjerima koji slijede. Tako, poslovice *Yeşil ot vardır şifa, yeşil ot vardır zehir* poručuje se da nisu svi ljudi koji pripadaju određenoj skupini ili staležu isti, te djelomično odgovara hrvatskom frazemu *trpati u isti koš*. Njen približno doslovni prijevod glasi *U zelenoj travi je zdravlje, ali i otrov*. Nadalje, poslovice *Bostan yeşil iken pazarlığa oturulmaz* nosi smisao da ne treba donositi zaključke naprečac, a odgovara hrvatskoj poslovice *Ne trči pred rudo*. U doslovnom prijevodu glasi *Ne ide se trgovati dok je povrtnjak zelen*. *Dünya bir yeşil kuyruktur yiyebilene aşk olsun* poručuje da postoji mnogo načina na koje se može zaraditi, ali važno je odabrati onaj kojim ćemo profitirati. Doslovno se može prevesti kao: *svijet je zeleni rep, svaka čast onome tko ga može pojesti*. Zelena boja u ovoj poslovice simbolizira mogućnost izbora, ali i novac.

1.2. Zelena je, kao što smo ranije naveli, simbol nade, obnove i novog početka. Frazem *bir yeşil yaprak* simbolizira malenu, gotovo beznačajnu nadu, a semantički odgovara hrvatskom frazemu *tračak nade*. Njegov doslovni prijevod glasi *zeleni list*. Također, zelena je i boja ljepote, radosti i čistoće, te se u tom kontekstu u frazemima pojavljuje u kombinaciji s crvenom bojom. Primjerice, u frazemima *allı yeşilli olmak* (dosl. „biti crvenozelen“) i *al yeşil kuşanmak* (dosl. „obučiti se u crvenozelenu“) zastupljene su i zelena i crvena boja, te prvi označava mladenku, a drugi veliku radost ili lijepo odjevenu, dotjeranu osobu.

2. U drugu skupinu frazema sa zelenom bojom kao sastavnicom ubrajamo one čije je značenje motivirano simbolikom zelenog svjetla koje u prometu označava slobodni prolaz¹⁰⁶. Frazem *yeşilden gitmek* upotrebljava se kada stvari za neku osobu idu glatko, u dobrom smjeru, a odgovara hrvatskom frazemu *ide kao po loju*, te se doslovno prevodi *ići kroz zeleno*. Frazem *yeşil ışık yakmak* također se koristi u pozitivnom kontekstu, kada se nekome dopusti da učini nešto ili mu se daje suglasnost za neki projekt, a hrvatski ekvivalent glasi *dati (komu) zeleno svjetlo*, dok je doslovni prijevod *upaliti zeleno svjetlo*.

Za razliku od turske frazeologije, u hrvatskoj se frazeologiji zelena boja javlja i kao simbol nezrelosti i neiskustva (*biti mlad i zelen*), ljubomore (*biti zelen/pozeleniti od zavisti*), te oporavka ili obnove (*doći na zelenu granu*).

¹⁰⁶ Opašić i Spicijarić, *Prilog kontrastivnoj analizi frazema*, 129.

5.8. Plava boja kao sastavnica turskih poslovice i frazema

Plava boja je tijekom povijesti bila marginalizirana, u antici je u usporedbi s bijelom, crnom i crvenom bila boja drugog reda. Unatoč tome, upravo je plava, prema nekim istraživanjima¹⁰⁷, danas omiljena boja više od polovice svjetskog stanovništva.

Plava boja predstavlja prazninu, čistoću, jasnoću i hladnoću, ona je boja vode kojom se danas najčešće prikazuju vodena prostranstva. Ona je boja neba i boja mora zbog čega ju se doživljava kao životnu konstantu. Plava je u većini kultura neutralna, smirujuća boja, a tijekom povijesti je postala poznata i kao muška boja iako je danas podjednako nose i muškarci i žene. U političkom se kontekstu plavu boju povezuje s pojmom mira¹⁰⁸. U turskoj je kulturi plava boja prvenstveno simbol veličine i uzvišenosti kao boja neba i vode. Također ju se povezuje sa zelenom bojom budući da su obje simboli prirode¹⁰⁹.

Etimološki gledano, hrvatsku riječ *plav* povezujemo uz praindoeuropski korijen *pel* od kojeg potječu i latinski *pallidus* (blijed) i sanskrtski *palitās* (sijed). S druge strane, Kapović upozorava da korijen slavenske riječi *modar* nije u potpunosti razjašnjen, te navodi mogućnost veze s praindoeuropskim *mad* (mokar)¹¹⁰. U turskom jeziku *mavi* označava plavu boju, a dolazi od arapske riječi *mawi* što znači boja vode ili ona koja pripada vodi¹¹¹. Također, riječ *gök*, koja prvenstveno označava *nebo*, ujedno je i drugi naziv za plavu boju u turskom jeziku, a dolazi od staroturske riječi *kök* koja znači *nebo*¹¹².

U turskoj frazeologiji plava boja nerijetko simbolizira amajliju koja ima funkciju zaštite drage osobe, a daruje se i za vrijeme predsvadbenih obreda. Tako su s plavom bojom kao sastavnicom zabilježena tri frazema s vrlo sličnim značenjem u kojima se plava označava terminom *mavi*: *mavi boncuk dağıtmak* (dosl. „dijeliti plavu amajliju“) koji se koristi kada osoba pokazuje naklonost prema više drugih osoba uvjeravajući svaku od njih da je baš ona „ona prava“; *mavi boncuk hikayesi* (dosl. „priča o plavoj amajliji“) koji opisuje situaciju kada jedna osoba zavlači drugu u ljubavnom smislu; *mavi boncuk kimde* (dosl. „kod koga je plava

¹⁰⁷ Brenko, „Simbolika boja,“ 57

¹⁰⁸ Brenko, „Simbolika boja,“ 57

Chevalier i Gheerbrant, *Rječnik simbola*, 553.

¹⁰⁹ Durmuş Taşdelen: „Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Renk-Duygu İlişkisi“

https://www.academia.edu/30664148/T%C3%9CRK%C4%B0YE_T%C3%9CRK%C3%87ES%C4%B0_ATAS%C3%96ZLER%C4%B0NDE_RENK-DUYGU_%C4%B0%C5%9EK%C4%B0S%C4%B0

¹¹⁰ Kapović, „Boje u jeziku,“ 164.

¹¹¹ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/sar%C4%B1>

¹¹² <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/g%C3%B6k>

amajlija“) koristi se kada se želi naglasiti nestalnost neke osobe u ljubavnom smislu, a mogao bi se prevesti hrvatskim žargonizmom: *Na koga je sad bacio oko?*

Ukoliko je riječ o plavoj boji kao simbolu čovjekovog ugleda, uzvišenosti i veličine, koristi se termin *gök* koji ujedno označava i *nebo*, pa bi se takva plava mogla nazivati *nebesko plava*. Primjerice, poslovice *Ad, bir gök boncuktur* poručuje da čovjek mora držati do svog ugleda, a njen doslovni prijevod bio bi *Ime je nebesko plava amajlija*. Također, u posloviци *Ak dona gök yamalık vurulmaz* (dosl. „plava zakrpa se ne stavlja na bijele gaćice“) pojavljuju se i plava i bijela boja čime se naglašava različitost, odnosno nespojivost ili nekompatibilnost određenih stvari. Spomenuta poslovice ima dvojako značenje; može značiti da nije ispravno miješati dobre i sposobne ljude s lošima, no također se koristi kada se želi naglasiti potreba da se pri uređivanju nekog prostora koriste materijali koji su kompatibilni. Plava boja kao sastavnica turskih poslovice i frazema, jednako kao i zelena, može nositi i značenje naglosti ili nezrelosti. Ova simbolika očituje se u poslovicama *Bostan gök iken pazarlık yapılmaz* (dosl. „ne ide se trgovati dok je povrtanjak plav“), te *Gök keçiyi gören, içi dolu yağ sanır* (dosl. „onaj tko vidi plavu kozu misli da joj je unutrašnjost puna masti“). Prva naglašava da se vrijednost neke stvari ne može procijeniti dok je stvar nedovršena, odnosno da ne valja brzati sa zaključcima, a druga upozorava da ništa nije kako se čini. Navedene poslovice imaju i svoje varijante sa zelenom: *Bostan yeşil iken pazarlık yapılmaz* (dosl. „ne ide se trgovati dok je voćnjak zelen“), odnosno bijelom bojom: *Ak koyunu gören içi dolu yağ sanır* (dosl. „onaj tko vidi bijelu ovcu misli da joj je unutrašnjost puna masti“) koje smo naveli u prijašnjim poglavljima.

Plava boja kao boja očiju smatra se inferiornom u odnosu na druge boje, odnosno, smatra se da osobe koje imaju oči plave boje ne vide tako dobro kao osobe s drugom bojom očiju. U tom se kontekstu upotrebljava poslovice *Gök göz körden sayılır* koja doslovno znači *plavo oko kao da je od slijepca*.

5.9. Ružičasta boja kao sastavnica turskih poslovice i frazema

Ružičasta boja je tek tijekom 18. stoljeća počela dobivati svoju simboliku postavši ublažena crvena budući da za razliku od crvene ima više smirujući nego stimulativni karakter. Također, u zapadnoj kulturi se tek u prvoj polovici 20. stoljeća ustalio običaj da plavu odjeću nose dječaci, a rozu djevojčice. Drugim je civilizacijama taj običaj bio nepoznat jer su ga uglavnom prakticirali u SAD-u, zapadnim i sjeverozapadnim dijelovima Europe, a manje u

istočnim i mediteranskim zemljama, dok je u današnje vrijeme ova simbolika raširena u cijelom svijetu. Ružičasta boja je sredinom 20. stoljeća postala sinonim za mentalitet tog vremena. Drugim riječima, postala je simbol osobina koje su se smatrale tipično ženskim poput krhkosti, naivnosti, nježnosti, brižnosti i površnosti. Nadalje, odrastanje djevojčica bilo je potpuno „obojeno“ u ružičastu: od odjeće za novorođenčad do *Barbie-setova* i školske opreme. Danas ružičasta ima i nova značenja zahvaljujući feminističkim pokretima koji promoviraju žensku snagu i samopouzdanje pobijajući rodne stereotipe i predrasude vezane uz prijašnju simboliku ružičaste. Također, upravo je ružičasta boja simbol borbe protiv raka dojke¹¹³.

Hrvatski pridjev *ružičast* dolazi od imenice *ruža* (lat. *rosa*)¹¹⁴. S druge strane, turska riječ za ružičastu, *pembe*, vuče podrijetlo od perzijske riječi *panbe* koja zapravo znači *pamuk*. Iako je pamuk bijele boje, Turci su u 17. stoljeću tim nazivom počeli nazivati blijedocrvenu, odnosno ružičastu boju¹¹⁵.

Ružičasta boja nije baš uobičajena sastavnica turskih poslovice i frazema. Unatoč tome, njena simbolika u paremiologiji i frazeologiji odražava pozitivan ili uljepšan pogled na život što potvrđuju frazemi *dünyayı toz pembe görmek* (dosl. „gledati na život kao na zabavu“) i *hayata pembe gözlüklerle bakmak* (dosl. „gledati na život kroz ružičaste naočale“) koji odgovaraju hrvatskom frazemu *gledati kroz ružičaste naočale*. Također, frazem *pembe dizi* u turskom jeziku označava sapunicu, odnosno melodramatičnu seriju, a doslovni prijevod navedenog frazema glasi *roza serija*.

¹¹³ Brenko, „Simbolika boja,“ 91.

¹¹⁴ Hrvatski jezični portal http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=dlhhUBg%3D

¹¹⁵ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/pembe>

6. ZAKLJUČAK

Boje kao dio čovjekove svakodnevice nose karakteristike koje su univerzalne, no jednako su tako nositeljice subjektivnog znanja i poimanja boje koji variraju od kulture do kulture. Ta različita shvaćanja i doživljaji o bojama najbolje se odražavaju u poslovicama, frazemima i izrekama različitih naroda, odnosno jezika, budući da su navedeni oblici usmenoknjiževnog sustava prožeti društveno-kulturološkim obilježjima.

U ovom diplomskom radu analizirali smo značenje turskih poslovicama i frazemima s bojom kao sastavnicom, te smo nastojali utvrditi je li određeno značenje motivirano simboličkim ili vizualnim aspektom boje. U analizu smo uvrstili crnu, bijelu, sivu, crvenu, zelenu, žutu, plavu i ružičastu boju budući da se navedene boje najčešće pojavljuju kao sastavnice poslovice i frazema u turskom jeziku. Izostavili smo smeđu i narančastu boju jer u turskom jeziku nema zabilježenih poslovice i frazema čiju strukturu čine navedene boje, dok se purpurna/ljubičasta boja pojavljuje u kombinaciji s crvenom u turskim poslovicama i frazemima. Analiza je pokazala da je crna boja najzastupljenija u turskoj paremiologiji i frazeologiji, često se javlja i bijela boja, te bijela i crna u kombinaciji. Zatim slijedi crvena, slabije su zastupljene siva, zelena i žuta, dok je ružičasta boja najslabije zastupljena. Također, značenje poslovice i frazema u turskom jeziku češće je motivirano simboličkom komponentom boja, a rjeđe vizualnom.

Prilikom navođenja hrvatskih ekvivalenata turskih poslovice i frazema primijetili smo da unatoč značenjskoj podudarnosti često nije moguće utvrditi i leksičku, odnosno strukturnu podudarnost velikim dijelom i zbog različite sintakse i strukture hrvatskog i turskog jezika. Također, iako su boje univerzalna kategorija, različitosti povijesti, tradicije, kulture i jezika naroda razlog su djelomičnoj podudarnosti ili nepodudarnosti turskih i hrvatskih poslovice i frazema.

BIBLIOGRAFIJA

- Aksoy, Ömer Asım. „Atasözleri, Deyimler.“ *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 217 (1988), 131-166.
- Bayraktar, Nesrin. „Kavram ve Anlam Boyutunda Sarı ve Tonları.“ *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (2006), 209-218.
- Bayraktar, Nesrin. „Kara ve Siyah renk adlarının Türkçedeki kavram ve anlam boyutu üzerine,“ *TÖMER Dil Dergisi* 126 (2004), 56-76.
- Bayraktar, Nesrin. „Türkçe yeşil renk adının biçim, anlam ve kavram alanına tarihsel bir bakış.“ *Journal of Language and Linguistic Studies* 10 (2014), 179-193.
- Bošković-Stulli. „Poslovice u zagrebačkom Vjesniku.“ *Usmena književnost nekad i danas* (1983), 252.
- Brenko, Aida. „Simbolika boja.“ *Moć boja* (2009), 15-94.
- Fink-Arsovski, Željka. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF press, 2002.
- Hatiboğlu, Vecihe. „Atasözleri ve Deyimler.“ *Türk Dili* 152 (1964), 468-471.
- Hrnjak, Anita. „Crno-bijeli svijet frazeologije.“ *Primijenjena lingvistika u Hrvatskoj – izazovi na početku XXI. stoljeća* (2002), 203-209.
- Hrnjak, Anita. „Sekundarne boje u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji.“ *Kartina mira v slavjanskih i romano-germanskih jazykah* (2010), 82-86.
- Kapović, Mate. „Boje u jeziku.“ *Moć boja* (2009), 163-167.
- Kekez, Josip. *Poslovice, zagonetke i njima srodni oblici*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 1984.
- Kekez, Josip. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*. Zagreb: Matica hrvatska, 1996.
- Küçük, Salim. „Türkiye Türkçesinde Renk Adları ve Özellikleri.“ *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10 (2010), 420-427.
- Menac, Antica. *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra, 2007.
- Mikulić, Gordana. „On Understanding Proverbs.“ *Studia Ethnologica* 3 (1991), 145-159.

Opašić, Maja i Spicijarić, Nina. „Prilog kontrastivnoj analizi frazema sa sastavnicom boje u hrvatskoj, talijanskoj i njemačkoj frazeologiji.“ *Fluminensia*, 22 (2010), 121-136.

Pastoureau, Michel. „Boje u srednjem vijeku: sustavi vrijednosti i oblici osjećajnosti“. *Časopis Matice hrvatske – Kolo* 1 (2003). 185-198.

Sarıca, Bedri. „Atasözlerinde Ses Eşlikleri.“ *Dil Bilimleri Kültür ve Edebiyat* (2016), 11-23.

Toker, İhsan. „Renk Simgeciliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine.“ *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2009), 93-112.

Topçu, Nazmiye. „Fransızca ve Türkçe renk isimleri içeren deyimlerin karşılaştırmalı incelenmesi.“ *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20 (2002), 131-140.

Turk, Marija, Opašić, Maja, Spicijarić Paškvan, Nina. „Crno na bijelom: Crna, bijela i siva boja u hrvatskoj, talijanskoj i njemačkoj frazeologiji.“ *Zbornik Međunarodnog znanstvenog skupa u spomen na prof. dr. sc. Josipa Jerneja (1909.-2005.)* (2012), 269-282.

Vidović Bolt, Ivana. *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 2011.

Wierzbicka, Anna. „The meaning of color terms: semantics, culture and cognition“. *Cognitive Linguistics*, 1 (1990) 99-150.

Rječnici:

Albayrak, Nurettin. *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. Istanbul: Kapı Yayınları, 2009.

Anić, Vladimir. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber, 1991.

Chevalier, Jean i Gheerbrant, Alain. *Rječnik simbola. Mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Kulturno-informativni centar/Jesenski i Turk, 2007.

Colin, Didier. *Rječnik simbola, mitova i legendi*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2004

Klaić, Bratoljub. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Zora, 1962.

Menac, Antica, Fink-Arsovski, Željka i Venturin, Radomir. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2014.

Mikić, Pavao i Škarić, Danica. *Kontrastivni rječnik poslovice*. Zagreb: Školska knjiga, 1992.

Internetski izvori:

Blog o filozofiji boje, pristupljeno 01.07.2017.

<https://mornarius.wordpress.com/2010/12/25/filozofija-boje/>

Etimologija turskih riječi, pristupljeno 08.09.2017.

<https://www.etimolojiturkce.com/>

Hrvatski jezični portal, pristupljeno 09.09.2017.

<http://hjp.znanje.hr/>

Povijest turskih poslovice, pristupljeno 22.06.2017.

<http://atasozleri.cokbilgi.com/atasozlerinin-tarihi/>

Rječnik poslovice i frazema Društva za turski jezik, pristupljeno 01.09.2017.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.52e50660734886.79058004

Taşdelen, Durmuş. „Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Renk-Duygu İlişkisi“, pristupljeno 17.08.2017.

https://www.academia.edu/30664148/T%C3%9CRK%C4%B0YE_T%C3%9CRK%C3%87ES%C4%B0_ATAS%C3%96ZLER%C4%B0NDE_RENK-DUYGU_%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0S%C4%B0

Tureng, internetski englesko-turski i tursko-engleski rječnik, pristupljeno 16.08.2017.

<http://tureng.com/en/turkish-english>

Uludağ sözlük, internetski rječnik turskog jezika, pristupljeno 16.08.2017

<https://www.uludagsozluk.com/k/kara-ile-siyah-aras%C4%B1ndaki-farklar/>

Yardımcı, Mehmet. „Renk dünyamız ve türk kültüründe renkler“, pristupljeno 14.08.2017.

<http://www.mehmetyardimci.net/img/files/akademik21.pdf>

SAŽETAK

U ovom diplomskom radu analizira se značenje turskih poslovice i frazema s bojom kao sastavnicom. Budući da su boje sastavni dio čovjekova života kojima se izražavaju osjećaji i stanja, te opisuju različite stvari i pojave, ostavile su neizbrisiv trag i u jezicima. Da bi lakše mogli odrediti motivaciju značenja određene poslovice ili frazema, objasnili smo simboliku boje koja ih gradi. Analizom smo utvrdili da je značenje poslovice i frazema u turskom jeziku češće motivirano simboličkim aspektom boja, a rjeđe vizualnim. Ustanovili smo da su poslovice i frazemi u turskom jeziku potpuno, djelomično i nepotpuno podudarni s njihovim ekvivalentima u hrvatskom jeziku s obzirom na različitu strukturu i leksički sastav. Također, u oba jezika zabilježene su poslovice i frazemi koji su svojstveni tom jeziku, odnosno oni koji nemaju svoj ekvivalent u drugom jeziku.

Ključne riječi: boje, poslovice, frazemi, turski jezik

Colors in Turkish Proverbs and Idioms

ABSTRACT

The Master's thesis analyzes the meaning of Turkish color proverbs and idioms. Colors are an essential part of our everyday life; they help us express emotions and conditions, as well as describe different concepts and notions, and therefore they leave an indelible trace in languages. In order to easily determine the motivation of meaning of a certain proverb or idiom, we explained the symbolic meaning of the color that builds them. The analysis that we made suggests that the meaning of proverbs and idioms in the Turkish language is more frequently motivated by the symbolic aspect of the colors rather than the visual one. The analysis also showed that Turkish proverbs and idioms have a complete, partial and incomplete compatibility with their equivalents in Croatian, considering different structure and lexical composition. Moreover, in both languages there are proverbs and idioms that are characteristic of that language, i.e. those which do not have their equivalent in the other language.

Keywords: colors, proverbs, idioms, the Turkish language